

International Journal of Languages' Education and Teaching
Volume 9, Issue 4, December 2021, p. 196-218

Received	Reviewed	Published	Doi Number
01.01.2021	26.12.2021	31.12.2021	10.29228/ijlet.54902

Traces of Education and Its Elements in Orhan Pamuk's Novels

*Mustafa TÜRKYILMAZ*¹

ABSTRACT

The aim of this research is analyzing novels of Orhan Pamuk within context of education-teaching. For this purpose, 11 novels published from Orhan Pamuk's first novel, *Cevdet Bey ve Oğulları*, to his last novel, *Veba Geceleri*, were examined in the context of education and training elements. Therefore, document analysis, one of the qualitative research methods, was employed. Document analysis includes the analysis of written materials containing information about the facts and cases that are aimed to be investigated. Document analysis includes superficial reading, in-depth reading, and interpretation. This iterative process combines elements of content analysis and thematic analysis. While creating the findings section, subtitles related to each novel were opened and the determinations were shown in double quotation marks, in italics and as direct quotations. In addition, the first letters of the novel's name are presented at the very end of the reference. As a result, educational elements that can be associated with real life were found in all of the author's novels, except for the novels *Benim Adım Kırmızı* and *Beyaz Kale*. In these two novels, it can be said that the master-apprentice relationship is more prominent. In Pamuk's novels, university preparation courses, unsuccessful English and mathematics lessons, the disconnection of lessons from life, rote-based education and teaching, and the distance of teachers from modern pedagogy are handled more frequently. In addition, leftist and conservative tendencies without philosophical foundations, ignoring the East and adopting Western values are among the frequently discussed topics.

Keywords: Orhan Pamuk, Turkish literature, education-teaching.

Orhan Pamuk'un Romanlarında Eğitim-Öğretim ve Unsurlarının İzleri

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Orhan Pamuk'un romanlarının eğitim-öğretim, okullar, öğretmen ve öğrenci bağlamında değerlendirilmesidir. Bu amaç doğrultusunda araştırmada Orhan Pamuk'un yayımlanmış on bir romanı, eğitim ve öğretim unsurları bağlamında incelenmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi işe koşulmuştur. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Doküman analizi yüzeysel, okuma gibi derinlikli okumayı ve yorum yapmayı da kapsamaktadır. Sonuçta yazarın *Benim Adım Kırmızı*, *Beyaz Kale* romanları dışındaki tüm romanlarında gerçek hayatla ilişkilendirilebilecek eğitim-öğretim unsurları bulunmuştur. Bu iki romanda ise usta çırak ilişkisinin daha önde olduğu söylenebilir. Pamuk'un romanlarında sıklıkla üniversiteye hazırlık kursları, başarılı olunamayan İngilizce ve matematik dersleri, bu derslerin hayattan kopuk oluşu, ezberci eğitim ve öğretim, öğretmenlerin modern pedagojiden uzak oluşu, insanların temelsiz ve gelenekten gelen sağcı ya da solcu oluşları, Doğu'nun değerlerinin görmezden gelinişi, onları unutmak için yine temelsiz Batılı değerlerin alınışı bu çalışmanın esas problemi bağlamında öne çıkan tespitlerdir.

Anahtar Kelimeler: Orhan Pamuk, Türk edebiyatı, eğitim-öğretim.

¹ Doç. Dr., Ahi Evran Üniversitesi/ Eğitim Fakültesi, turkyilmazmustafa@yahoo.com, 0000 0002 5509 2702.

Giriş

Edebiyat nasıl tanımlanırsa tanımlansın yaratıcısının, yazarın ya da şairin dünyayı, olayları kendi gözünden algılamasının kelimelerle kâğıda, belki de bugünlerde ekrana, dökülmesi sanatıdır. Edebiyatçı, iletisini kelimelerin ardına gizler ve okuruna gönderir. Dil işçilerinin gizlediği anlamı, gönüllü okur işçiler ancak gömülü olduğu yerden çıkarabilir. Edebiyatçılar ürün olarak şiirler, öyküler, romanlar ortaya koyarlar. Kültür ve Turizm Bakanlığının Türkiye Okuma Kültürü Haritasına göre bu ürünler arasında en çok okunanı romanlardır (<https://kygm.ktb.gov.tr/TR-36/turkiye-okuma-kulturu-haritasi-arastirmasi-sonuclari-ac.html>). O hâlde roman türünün okur üzerinde etkisinin daha fazla olduğu düşünülebilir. Bu güç, Proust'un (2015, s.19) şu cümlelerine de yansır: "Roman yazarı karşısında hepimiz imparatorun karşısındaki köleler gibiyizdir: Tek kelimeyle bizi azat edebilir. Onun sayesinde eski toplumsal konumumuzdan sıyrılıp generalin, dokumacının, şarkıcının, taşra soylusunun konumunu, köy hayatını, kumarı, avı, nefreti, aşkı, ordugâh hayatını tanırız." Romanlar tipik olarak bize "gerçek" dünyayı ya da gerçek dünyanın benzeyebileceği şeyi betimliyor ya da bir dünya, alternatif bir dünya, bize ait, sıradan, gündelik, gerçek dünyamıza benzeyen bir şey gibi duyumsanan bir dünya yaratıyor hissi verir (Bennett ve Royle, 2016).

Bu anlamda Babamın Bavulu isimli kitabında Orhan Pamuk'un ailesi, babası hakkında anlattıkları kayda değerdir. *Babamın Bavulu*'nda bahsi geçen baba, ansızın valizini toplayıp Paris'e gider. Bu, Orhan Pamuk'un zihninde yer edinmiştir ve romanlarına da yansımıştır. Kırmızı Saçlı Kadın'da sevgilisinin peşinden gidip ailesini terk eden eczacı bir baba, Cem'in zihninde yer edinmiş ve Cem, kendisine kuyu ustası Mahmut'u baba olarak rol-model edinmiştir. Kara Kitap'ta Galip'in babası, valizini toplayıp Paris'e gitmiş ve çocukları bir süreliğine ardında bırakmıştır. Cevdet Bey ve Oğulları'ndaki aile, Nişantaş'ında bir aile apartmanında birlikte yaşarlar, Orhan Pamuk'un ailesi gibi. Kara Kitap'ta Galip'in ailesi ve Celâl Salık'ın babası Melih Amca'nın Şehir-i Kalp apartmanında yaşadıkları gibi. Bunun yanı sıra Kara Kitap'ta, Kar'da Pamuk gibi gazeteci olan Kerim Alakuşoğlu (Ka) ve Celâl Salık kahraman olarak romanlara girmişlerdir.

Ayrıca yazarın İstanbul: Hatıralar ve Şehir (2003) isimli resimli ve fotoğraflı kitabından hareketle kendi yaşamı ve romanları arasında ilinti kurulabilir. Başka bir deyişle hayatının romanlarına yansıdığı söylenebilir. Kaldı ki yazarın kendisi de "yazarlar, başka yazarlardan etkilendikleri kadar, kendi kitaplarından da, kendi geçmişlerinden de etkilenirler" (Cumhuriyet, 15.11.1994, s. 12) ifadelerini kullanır. 19. yüzyılın sonuna doğru Manisa, Gördes'ten Mühendis olmak için gelen dede, Cumhuriyetin ilk yıllarında tren yolu inşaatı müteahhitliği yapar. Yaptığı işten Cevdet Bey ve Oğulları romanında Rastingac lakaplı Mühendis gibi çokça para kazanır. Dede, 1934'te ölünce yazarın amcası ve babası aile şirketinin idaresini ellerine alırlar ancak giriştikleri her işte başarısızlığa uğrarlar. Yine okur, Cevdet Bey ve Oğulları'nda buna benzer bir aile ile karşılaşır. Orhan Pamuk, Nişantaş'ında beş katlı Pamuk Apartmanının 4. katında çocukluğunu geçirir. Bu apartmanda babaanne, amca ve hala bir arada yaşarlar. Her katta 1-2 piyano vardır. Ancak neredeyse hiçbiri çalınmaz. Batılılaşma, dinin emirlerinden kurtulma dışında ne işe yaradığı bilinmez bir olgudur. Yazar, İstanbul isimli eserinde anların önemini çocukken, salonlardaki eşya ve fotoğraflar arasında zaman geçirirken öğrendiğini belirtir. Eşya ve fotoğrafların ânu temsili, Masumiyet Müzesi isimli romanına en çok yansımıştır.

Pamuk İstanbul: Hatıralar ve Şehir (2003, s. 22-23) isimli kitabında babasından bahsederken "şakalar, kelime oyunları, şaşırtmacalar yapmaktan, ezbere şiir okumaktan, zekâsını teşhir etmekten, uçaklara binip uzaklara gitmekten hoşlanırdı"; annesinden bahsederken "her fırsatta evden kaçan babamdan

daha çok vakit ayırdığı için, onun sevgisine, şefkatine çok bağımlıydım” ifadelerini kullanmaktadır. Tabii, yazarın bu düşünceleri Kırmızı Saçlı Kadın’a, Kara Kitap’a yansımıştır. Ayrıca postmodern tekniklerdeki başarısını, zekâsını eserlerinde gösterir. Kara Kitap’ta, Yeni Hayat’ta sıklıkla okuruna seslenir ve onların “düşünceli okur” olmalarını ister.

YÖK tez tarama merkezinde “Orhan Pamuk” tarandığında 120 teze karşılaşılmaktadır. Bu tezlerden 101’i yüksek lisans, 19’u doktora düzeyindedir. Tezlerin 20 farklı konuda çalışıldığı görülmektedir. Tezlerin büyük bölümünün Türk Dili ve Edebiyatı alanında yapıldığı söylenebilir. Bu alanda yapılan tezlerin 47’si yüksek lisans, 6’sı doktora düzeyindedir. Bunun yanı sıra eğitim ve öğretim alanında sadece 2 yüksek lisans tezinin olduğu ve bu tezlerin birinin Arapça “Kültür odaklı çeviri öğeleri bağlamında Orhan Pamuk’un ‘Yeni Hayat’ romanının Arapça çevirileri” (Alkan, 2021), bir diğersinin ise Fransızca “Une etude comparative surla traduction en Français de Sessiz Ev d’Orhan Pamuk” (Sungur, 2008) olduğu anlaşılır. Dolayısıyla Orhan Pamuk’un eserlerinin eğitim-öğretim bağlamında incelenmediği söylenebilir.

Bununla birlikte Orhan Pamuk’un romanlarında yaşamından, tarihî olaylardan, başka eserlerden izler bulmak mümkündür. Ayrıca literatüre bakılmış ve Pamuk’un eserleri üzerine olan çalışmaların daha çok tahlil ve çözümleme niteliğinde olduğu görülmüştür. Ecevit’in (2004, s. 10) okurun romana bakışı hususunda şu tespiti: “Türk edebiyatında... Bir işe yaramalıydı edebiyat, bilgi vermeliydi, yol göstermeliydi, toplumsal -kimi kez de bireysel- sorunlara çözüm getirmeliydi” yerinde olsa da bu araştırmada Pamuk’un romanlarında bilgi arayışına girilmemiştir. Çözümleme yapılmamıştır. Bu araştırmada yazarın yayımlanmış on bir romanı incelenmiş, romanlarında geçen okul, öğrenci, öğretmen, ders, sınav, okullardaki idareciler, eğitimci gibi unsurların tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırmada Orhan Pamuk’un ilk romanı Cevdet Bey ve Oğulları’ndan son romanı Veba Geceleri’ne kadar yayımlanmış on bir romanı eğitim ve öğretim unsurları bağlamında incelenmiştir. Dolayısıyla nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi işe koşulmuştur. “Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar” (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 187). Bowen’e (2009, s. 32) göre doküman analizi yüzeysel, okumayı, derinlikli okumayı ve yorum yapmayı kapsamaktadır. Bu tekrarlı süreç içerik analizi ve tematik analizin unsurlarını birleştirir.

Bulgular kısmı oluşturulurken her bir romana ilişkin alt başlık açılmış ve tespitler çift tırnak işareti içerisinde, italik dizilerek doğrudan alıntı şeklinde gösterilmiştir. Ayrıca referansın en sonuna romanın adının ilk harfleri kısaltılarak sunulmuş ve sayfa numarası verilmiştir. Örneğin Kara Kitap’ta yükseköğretim kurumlarının kantinlerinde o dönem sigara içildiği anlaşılmaktadır. Bu tespit çift tırnak içinde şöyle gösterilmiştir: “*Sigara dumanı kokan üniversite kantinlerinde, yağmurlu grev çadırında...*” (KK, 81).

Bulgular ve Yorumlar

Cevdet Bey ve Oğulları

Yazarın romanlarından ilki Cevdet Bey ve Oğulları’dır. Pamuk, Cevdet Bey ve Oğulları’nın 11. baskının son sayfasında “Avrupa’nın ‘aile romanı’ dediği şeyi taklit ettiği ve tabii ki ilk romanım olduğu için yıllarca bende belli belirsiz bir utanma duygusu uyandırıyor” ifadelerini kullansa da romanın tarihe şahitlik ediyor olmasından bir şey kaybettirmez. “Yüzyıl dönümü İstanbul’unda

başlayan bu roman, Türk toplumunun ilk burjuva ailelerinden birinin üç kuşak süren uzun öyküsünü içerir." (Ecevit, 2004, s. 32).

Roman Cevdet Bey, oğulları Osman ve Refik, torunu Ressam Ahmet Işıkcı ile Işıkcı ailesinin 65 yılını anlatır. Roman kahramanı Cevdet Bey'in Kula'da sıbyan mektebinde okuduğu anlaşılır. *"Hocanın karşısında oturuyorduk... Hoca da değneği ile bütün sınıfa beni gösteriyor, 'Hep bu Cevdet'in yüzünden' diyordu... Bütün sınıfı bir solukta falakadan geçiren, bir tokatla bir oğlanı bayıltan hoca, bir türlü gelip tavandan akan sular için kendisini (Cevdet Bey) cezalandırmıyordu"* (CBvO, 11). Romanın ilk sayfasında yer verilen Cevdet Bey'in bu rüyası da roman kahramanının şuur altına işlemiş sıbyan okullarındaki öğretmen şiddetini aktarmaktadır.

Romancı ilk romanında somut gerçekliğe, takvime sadık kalmıştır. Romanın ilk sahnelerinde Cevdet Bey'in masasındaki gazeteden tarihi öğreniriz. *"Her sabah yaptığı gibi hızlı ve sinirli adımlarla arkadaki masaya gidip oturdu. Sağına soluna suçlayacak bir şey arıyormuş gibi baktı. Sonra her sabah olduğu gibi gene Moniteur D'Orient gazetesinin masasının üzerine konduğunu görerek rahatladı. Her sabahki alışkanlığıyla önce tarihe baktı: 24 Juillet 1905- 11 Temmuz 1321, Pazartesi"* (CBvO, 15). Bu bilgilerle anlatının 24 Temmuz 1905'te başladığı ve 1970'in sonunda Cevdet Bey'in eşi Nigân Hanım'ın ölümü ile tamamlandığı anlaşılır.

Cevdet Bey, kömür ardiyesi işleten babanın ölümü ve askerî doktor olan ittihatçı ağabey Nusret'in Paris'e kaçmasıyla baba mesleği tüccarlığı devralır. O günkü toplumda az sayıdaki Müslüman tüccardan biri de Cevdet Bey'dir. Hatta Cevdet Bey, Paşa olan kayınpederi ve onun arkadaşı tarafından bu yönüyle hakir görülür. Işıkcı Cevdet Bey, rüştüye mezunudur. Şirket-i Hayriye'nin bütün lambalarını satın alma ayrıcalığını elde ettikten sonra, ticaret çevrelerinde 'Işıkcı Cevdet Bey' diye anılmaya başlar.

Anlatıcı, Cevdet Bey'in ağabeyi Nusret hakkında bilgi verirken onun Jöntürk olduğunu ve akrabaları tarafından okuduğu tuhaf dergiler ve gazeteler yüzünden Paris'e kaçmakla suçlandığını söyler. *"Cevdet Bey'in ağabeyi Nusret, Jöntürlüğü birinci Paris yolculuğunda öğrenmişti. Askeri Tıbbiye'yi yüzbaşı rütbesiyle bitiren Nusret, iki yıl Haydarpaşa Hastanesi'nde staj yapmış, sonra birkaç yıl Anadolu ve Filistin'deki askeri hastanelerde çalışmış, galiba çok hırçın ve kavgacı olduğu için oradan oraya sürülmüş, Cevdet Bey'in nalbur dükkânı açtığı yıl İstanbul'a naklini çıkarmış ve Haseki'de aile çevresinden buldurttuğu bir kızla evlenmişti. İki yıl sonra da karnındaki çocuğu bırakarak Paris'e gitmişti. Aile çevresine göre bu yolculuğun nedeni, ağabeyinin evde okuduğu tuhaf dergi ve gazetelerdi..."* (CBvO, 22-23).

Bu cümleler, Don Kişot'un deliliğinin sorumlusu olarak şövalye kitaplarının suçlu tutulmasında söylenen cümlelere çok benzemektedir. *"Şimdi anlıyorum, o hep okuduğu lanet olası şövalye kitapları yüzünden aklını oynattı... Ben de öyle düşünüyorum, dedi rahip. 'Gerçekten de yarından tezi yok, bu kitaplar halkın gözü önünde yakılmalı ki başkaları da okuyup sevgili dostumun yaptığını yapmasın'... Efendimi bu hâle getiren şövalye kitaplarına lanet olsun"* (Don Quijote, 72-73). Orhan Pamuk'un Yeni Hayat isimli romanında da Rıfki Hat'ın yazdığı Yeni Hayat isimli kitap, insanların içinde bulunduğu durumun sorumlusu olarak işaret edilmiştir. Kitaplar ve okumak insan zihnini ve düşünme biçimini elbette değiştirecektir. Ancak suçlu, kitaplar ya da kütüphaneler değildir.

Cevdet Bey, kızığa çekilmiş paşa kayınpederi ile damat namzeti olarak görüşmeye konağa gider ve paşa hiçbir iş yapmadığından, anılarını dahi yazamadığından bahseder: *"Avrupa'da gördüm, oradakiler oturuyor, yazıyorlar. Kitap oluyor, gazetelerde tefrika ediliyor. Ama burada? Tek kelime yazsam zülfüyare dokunur. Başım belaya girer..."* (CBvO, 53). Okumanın tehlikeli olarak değerlendirildiği gibi yazma da

tehlikeli görülmektedir. Romanın eğitim-öğretim bağlamında en önemli tespitleri bir otel odasında verem hastalığına teslim olmuş, ölümü bekleyen, eski jöntürk Nusret tarafından yapılır: *“Demolins’e göre İngilizlerin üstünlüğünü, orada bireylerin, insanların daha özgür olmasında aramak lazım. İşte bizde bu yok. Bizde öyle özgür, aklını kullanan, girişken insan yok! Bizde herkes köle, herkes boyun eğmek, toplumun içinde erimek, korkmak için yetiştiriliyor. Eğitim dedikleri şey hocanın dayacağı, anneyle teyzenin saçma tehditleri. Din, korku, karanlık düşünceler, ezberlenmiş şeyler... Sonunda boyun eğmekten başka hiçbir şey öğrenmiyorlar. Kimse kendi çabasıyla, topluma karşı çıkarak yükselmiyor. Herkes boyun eğerek, birisinin himayesine girerek, kulluk ederek yükseliyor. Kimse kendi hesabına düşünmüyor. Düşünürse korkuyor...”* (CBvO, 71).

Romanın ikinci bölümünde Cevdet Bey’in Osman, Refik ve Ayşe isminde üç çocuğu vardır. Birinci bölümde 37 yaşında olan Cevdet Bey, bu bölümde 67 yaşındadır. Yıl 1936’dır. Oğul Osman, Işıkcı şirketinin müdürü; Refik, bir mühendis ve Ayşe de lise öğrencisi olarak tanıtılır. Çocuklar ortaöğrenim eğitimlerini Galatasaray Lisesinde tamamlamışlardır. Bu bölümde tüm aile Nişantaşı’nda bahçeli bir evde otururlar. Doğu ve Batı çatışması Cevdet Bey’in *“Alafranga bir aile kurayım dedim, ama sonunda hepsi alaturka oldu!”* cümlesiyle de göz önüne konur.

Batılı düşünme biçimi oraya eğitim almaya giden Ömer’in cümlelerine yansır. Ömer, İngiltere’de eğitim alıp Türkiye’ye yeni dönmüştür: *“Avrupa’dan çok şey öğrendim. Burada humbil bir insan olamam artık. Azla yetinemem. Avrupa’da öğrendim... Bir hayatım olduğunu, sonra öleceğimi öğrendim!”* (CBvO, 122). Bununla beraber, Batı’dan gelen Ömer’in nişanlısı Nazlı Hanım’dan da dönemin edebiyat fakülteleri şu şekilde aktarılır: *“Edebiyat fakültesi Vezneciler’de, Zeynep Hanım Konağı’ndaydı. İki ders boş geçmiş, birinde sohbet edilmiş, birinde de çeviri yapılmıştı...”* (CBvO, 144).

Cevdet Bey’in küçük oğlu Refik, bir dönem evi terk eder ve Sivas-Erzurum hattında tren yolu işi yapan arkadaşı Ömer’in yanında kalır. Tren yolu işinde çalışan mühendislerden biri de Alman Herr Rudolf’tur. Bu durum aslında yetmiş eleman eksikliğini de gözler önüne serer. Herr Rudolf’un şu cümleleri ise Doğu algısını ortaya koymaktadır: *“Tıpkı muhteşem bir Despot gibi Doğu, gücü ve göz kamaştıran ışığıyla insanları yere çalar, insan orada daha yürümeyi öğrenmeden diz çökmek, konuşmayı öğrenmeden dua etmek zorunda kalır!”* (CBvO, 264). Herr Rudolf’un *“Akılcılıktan vazgeçerseniz yıkılır, gidersiziniz”* (CBvO, 265) cümlesi de dikkat çekicidir. Bununla beraber müteahhit ve bölgenin derebeyi Kerim Naci Bey için *“Hem kölelik ediyorlar, hem de seviyorlar”* (CBvO, 267) söylenen ifade de Doğu’nun feodale bakışının bir eleştirisidir.

Işıkcı ailesi o dönemde Almanlarla ortak iş yapmaktadır. Cevdet Bey’in ölümünden sonra, işleri tamamıyla eline alan Osman, bir yandan gazete okurken bir yandan da düşünür. Bu sırada okur da onun iç sesini duyar. Bu iç ses, Doğu-Batı farklılığının güzel örneklerindendir: *“annesinin sandalyesinde kıpırdanışımı, çay fincanını tutuşunu daha önceden hiç fark etmediği dikkatle gözleyince, kendisi için iyi yetiştirme, kültür, zenginlik demek olan şeylerin Alman için harem, Doğu, Osmanlı kadını gibi eğlenceli şeyler olacağını anladı...”* (CBvO, 293).

Refik, Kemah’ta arkadaşı Ömer’in yanında kaldığı zaman boyunca kırsal kalkınmayı tesis için bir kitap yazmaya çalışır. Bu kitap köy, köylü, ziraat nedir hiç bilinmeden yazılmış ve bastırılmıştır. Bu durum da uygulamadan kopuk teoriye yönelik bilimi temsil ediyor olabilir. Kitabın basımı için Refik’in Ankara’da bulunduğu dönemde milletvekili Muhtar ve Refik arasında geçen halkın baskıyla terakki ettirilmesi konusu da oldukça ilgi çekicidir: *“...ne yapıldıysa sopayla yapıldı... Halkı sopalayarak aydınlığa getirmek nasıl olur? Biz eğer bu ülkede aklın ve yeniliğin ışığı parlarsın istiyorsak, bunu halk için istemiyor muyuz?”* (CBvO, 364-365). Halk için halka zulmetmek dönem anlayışı olarak romanda işlenmiştir.

Kitabın basımı sürecinde Refik, önceden mektuplaştığı Teşkilat dergisinden Süleyman Ayçelik ile tanışır ve sohbet ederler. Sohbet, teorinin değil de eğitimin, uygulamanın önemini gözler önüne serer: *“Süleyman Bey, ‘Bizim gibi bir ülkede pedagoji şart!’ dedi. ‘Siz o köylülerinizi nasıl eğiteceksiniz? Yalnız tasarılarınız için değil! Bu köylüler neyin, kimlerin kendilerinin iyiliğini istediğini bilmiyorlar”* (CBvO, 382). Esas sorunun eğitim meselesi olduğu roman kahramanı tarafından da işaret edilmiştir.

Akıl, akılcılık kavramları romanda sıkça geçmektedir. Okur, Refik’in iç sesinden de bunu duyar: *“Atina’da akıl vardı ve her şey ona dayanıyordu. Türkiye’de yoktur bu... Orada her şey ona dayanıyordu. Üstelik akıl, ruh ve kalp güzelliğiyle birleşmelidir”* (CBvO, 427). Bu bakışta pozitivistimin, realizmin etkisi olduğu söylenebilir.

Romanda Refik’in arkadaşı Muhittin şairdir. Muhittin Nişancı, Kuleli Askeri Lisesinden öğrencileri kendi saflarına katmaya uğraşan bir Türkçü olarak tanıtılır. Muhittin romanın sonunda AP milletvekili olarak okura sunulur. Roman boyunca Batılı anlayışı savunanlar kadar, Doğulu bakışı savunanların da temelden yoksun ve halktan kopuk olarak tasvir edildiği söylenebilir.

Romanın son bölümünde Refik’in oğlu üçüncü kuşak Ahmet Işıkçı vardır. Refik, karısından ayrılmıştır. Halkı eğitmek için kitap basacağı bir yayınevi kurmak uğrunda tüm mal varlığını harcamıştır. Kanserden ölmüştür. Nişantaşı’ndaki evleri apartman olmuş ve ressam oğul Ahmet, çatı katında yaşamaktadır. Tarih Aralık 1970 olarak işaret edilmektedir. Ahmet dahi babası için *“vatanın kurtuluşunu odasında arayan bir Robinson... ya da Paris’teki otel odasında...”* (CBvO, 560) diyerek eleştirmektedir.

1960’larda tüm dünyada egemen olan öğrenci olaylarından Türkiye de nasibini almıştır. Ancak Türkiye’de olaylar, yükseköğretimi kesintiye uğratmışken dünya eğitim ve öğretimi sürdürebilmiştir. Söz konusu bu durum romanda üçüncü kuşak olarak sunulan Ahmet Işıkçı ve arkadaşı Hasan’ın konuşmalarına da yansımıştır. Hasan, Ahmet Işıkçı’nın Galatasaray Lisesinden arkadaşıdır. Ahmet Işıkçı, Hasan’a sorar *“Okulu bitiriyor musun?”* Hasan cevap verir: *“Uğramıyorum! Bilmiyorum biter mi, bitmez mi!”* Ahmet Işıkçı bu duruma şaşır *“Atmıyorlar mı?”* Hasan da cevaben *“Benim sonsuz hakkım var. Ha tabii sen üniversiteyi Paris’te okuduğun için buranın âdetlerini bilmiyorsun!”* (CBvO, 528).

Sessiz Ev

Sessiz Ev, Orhan Pamuk’un ikinci romanıdır. Romanda her bir bölümde olaylar, kahramanların ağzından anlatılır: Recep, Fatma, Hasan, Faruk, Nilgün ve Fatma. Büyük Hanım Fatma’nın anlatıcı olduğu bölümlerde geriye dönüşlerle eşi Dr. Selahattin Darvinoğlu’nun öyküsü de aktarılır. *“Egemen anlatıcı sözü, Ben-anlatımla kendilerini öyküleyen roman kişilerine bırakmıştır. Üstelik olaylar, tek bir odaktan değil de, modern romanın çok yönlü aydınlatma tekniği kullanılarak beş ayrı kişinin bakış açısından yansıtılmaktadır artık.”* (Ecevit, 2004, s. 33).

Dr. Selahattin, İttihatçıların sürgün ettiği bir muhaliftir. Gebze, Cennethisar’a yerleşir, tanrıtanımazdır ve bilimi tanrının yerine koymuş bir pozitivisttir. Mezar taşına göre 1881-1942 tarihleri arasında yaşamıştır. Romanda olayların Mayıs 1980’de geçtiği anlaşılmaktadır. Dönemin siyasi atmosferi romana da yansımıştır. Bahsi geçen zaman diliminde torun Faruk (tarih doçenti), torun Nilgün (sosyoloji öğrencisi) ve torun Metin (Amerikan Koleji öğrencisi) Gebze’deki babaannelerini (Fatma) bir haftalığına ziyarete gelmişlerdir.

İnsanların Cevdet Bey ve Oğulları’ndan farklı olarak radyo değil de televizyon başında biriktikleri, yemeklerini televizyon izlerken yedikleri romanın ilk sayfalarından ortaya konur (SE, 9-10). Böylece görselin hâkim olduğu kültüre geçiş sürecinin romanda kendine yer bulduğu söylenebilir.

Dr. Selahattin, 48 ciltlik bir ansiklopedi ile Doğu'yu sefil uykusundan uyandıracığına inanmaktadır: "Allah'ın varlığı sorununun, artık bilimlerin Batı'da gösterdiği inanılmaz ilerleme sonunda bir gülünç sorun olarak bir kenara atılıverdiğine tanık olduğumuz bu günlerde Doğu'nun hâlâ ortaçağın derin ve iğrenç karanlıklarında uyuyor olması bizi, bir avuç aydın umutsuzluğa değil, tam tersi büyük bir çalışma heyecanına sürüklemelidir..." (SE, 26). Selahattin aynı zamanda toplumu hakir gören bir bakış açısına sahiptir. Halkın günlük yaşamında onların işine yaramasa da geometriden dem vurur: "... geçenlerde laf arasında birine dedim ki, bir üçgenin iç açıları toplamı kaç derece eder dedim, tabii biliyordum, hayatında üçgen nedir duymamış bu zavallı köylünün bilemeyeceğini, ama kâğıt kalem alıp anlatmıştım, matematiğe akıllarının ne kadar yattığını bir göreyim diyordum, ama kabahat bu zavallılarda değil Fatma, devlet onlara hiç elini uzatmadı ki iyi bir eğitim verilsin,..." (SE, 68).

Tarihçi Faruk'un anlatımıyla arşivlerde tarihin izinde koşuş heyecanlı bir dil ile aktarılmıştır: "Uzun bir gemi yolculuğundan sonra, yol boyunca sizi bunaltan sis açılır da, bir kara parçası her ağacı, her taşı ve kuşkuyla birdenbire sizi kendisine hayran bırakarak nasıl belirirse, okudukça (arşiv metinlerini) aralanan kâğıtlar arasından iç içe geçmiş milyonlarca hayat ve hikâye birden aklında belirir" (SE, 81).

Romanda dönemin eğitim ve öğretimiyle doğrudan ilgili durum, Hasan'ın İngilizce ve matematik derslerinde kalmasıyla liseyi uzatmasıdır. "aklıma bir türlü girmeyen şu sinir bozucu saçma matematik kafama daha da girmez oldu" (SE, 74). "Açtım kitabı, Allahın belası logaritmadan kalmıştım. Evet, log, diye yazıyoruz ve $a \log (A \cdot B) = a \log A + a \log B$ diyoruz. Bu birincisi ve öteki şeyler de var; teorem diyor kitap. Hepsini bir kere defterime güzelce yazdım. Sonra tertemiz yazdığuma bakmak hoşuma gitti. Dört sayfa yazmışım, ben çalışmasını bilirim. Demek, bütün logaritma dedikleri de bu kadarmış. Bir de problem çözeyim şimdi dedim. Bunun logaritmasını al diyor... Peki alayım. Baktım. Sonra deftere yazdıklarını bir daha okudum, çok vakit geçti, ama hangisini hangisiyle bölüp çarpacağım ve neyi neyle nasıl kısaltacağım bir türlü aklıma gelmedi. Bir daha okudum, neredeyse **hepsini ezberleyeceğim**, örnek problemleri nasıl çözmüşler ona da baktım, ama gene o çirkin şey bana hiçbir şey demiyordu... Sonra biraz daha çalıştım, ama para etmedi. Sonra **biraz daha düşününce aklıma şu geldi: Bütün log'ların ve $\sqrt{\quad}$ 'lerin aralarında ne biçim bir ilişki olduğunu bilmek neye yarar?** Diyelim ki, bir gün paramın hesabını ancak logaritma ve karekökü kullanarak yapabilecek kadar zenginim... bir kâtip parçası tutmayı akıl edemeyecek kadar aptal mı olacağım?... İngilizceyi açtım, ama kafam bozulmuştu bir kere: Allah belasını versin gene şu Mr. And Mrs. Brown'ın diye düşündüm... derken bizim kibritlere benzemeyen bir kibrit kutusunu masanın üstüne, altına, içine, yanına koyup koyup duruyorlar. On, in, under ve neydi ben saçmalıkları da **ezberlemek zorundayım...**" (SE, 104). Hasan'ın zihin dünyasında uçuşan bu düşünceler ile matematik, İngilizce eğitiminin gündelik yaşamdan kopukluğu, hayatta ne işe yaradığının bilinmezliği ve ezberi dayatması eleştirilmektedir.

İlerleyen sayfalarda da yine Hasan'ın benzeri bir söylemine okur şahitlik eder: "Daha 40 liram var; insan 10 lirayla bu kadar eğlenebiliyorsa 40 lirayla bunun 4 katı eğlenebilir. Buna matematik diyorlar ve anlamadığıma karar verdikleri için beni bir yıldır bekletiyorlar..." (SE, 110). Aynı söylem sonraki sayfalarda da okurun karşısına çıkar: "... bu hesabı yapmak için ne logaritmaya ne de kareköke ihtiyaç var, ama beni sınıfta bırakanların ve bütün o hocaların ve efendilerin niyeti başka: beni çaktırmak, süründürmek..." (SE, 143). Hasan'ın bağlamından bakıldığında haksız da sayılmaz. Ancak görürüz ki Hasan disiplinden uzak ve savruktur, herkese kendini kabul ettirmek ister. Bunun için de şiddete başvurur, geceleri duvarları boyar ve öykünün sonunda karşılıksız sevgi beslediği Nilgün'ü öldürür.

Romanda Metin, baba parasıyla kolejlerde okuyan, hiçbir hedefi olmayan bohem bir ergen grubu ile zaman geçirmektedir. Bu grup Türkiye'de olan hiçbir şeyi beğenmemekte ve ilk fırsatta yurt dışına

gitmeyi planlamaktadır. Bu yönüyle, Metin ve birlikte zaman geçirdiği grup ile Hasan ve birlikte zaman geçirdiği grup arasında hiçbir fark yoktur, denilebilir.

Beyaz Kale

Beyaz Kale, yazarın 1985'te yayımladığı üçüncü kitabıdır. "Tarih, bu metinde somut gerçekle örtüşmemektedir artık. Yazar, okuduğu tarih kitaplarını ve diğer metinleri, kendi düş dünyasının süzgecinden geçirip kurmaca düzleme taşır" (Ecevit, 2004, s. 33). Romanda eğitim-öğretim doğrudan işlenmemektedir. Dolaylı yoldan Hoca'nın medrese eğitimi almaya teşebbüs ettiği ama tamamlayamadığı ve İtalyan kölenin de üniversite eğitiminden bahsedilmektedir.

Yazar, romanında okuru belirsizlik içinde bırakmıştır. Bu romanda Cevdet Bey ve Oğulları'ndan Refik'in oğlu Ahmet Işıklı kapaktaki kolajı tasarlayan olarak sunulmuştur. Romanın ilk sayfasında Sessiz Ev'in kahramanı Nilgün Darvinoğlu'na atıfta bulunulmuş ve Giriş bölümünde ise yine Sessiz Ev'in tarihçi kahramanı Faruk Darvinoğlu imzası yer almaktadır. Bununla beraber Venedikli Köle ile Hoca'nın eğitime ve bilime verdikleri önem yerel halk tarafından anlaşılır: "*Köyde ve Gebze'de tanıdığım en akıllı gençleri, çocukları en yüksek ilmi öğreteceğini duyurarak eve çağırır, beni yollayıp İstanbul'dan getirttiği modeli, zillerini tamir edip, yağlayıp, arka bahçeye onlar için kurdu ve bir akşam, nereden aldığını anlayamadığım bir umut ve güçle, yıllar önce Paşa'ya, daha sonra Padişah'a anlattığı o gök kuramını hiçbir şekilde kabalaştırmadan heyecanla tekrarladı. Gece yarısı, tek bir soru bile sormadan evlerine dönen kalabalıktan ve astronomiden umudunu son defa kesebilmesi için, ertesi sabah kapımızın önünde, içinde hâlâ ılık bir kan sızan okunmuş bir koyun yüreği bulmamız yetti.*" (BK, 47-48). Bu cümlelerle eğitimcinin halk, öğrenci düzeyine inemediği, onlar için gerekli olan ile gereksiz olanı ayırt edemediği söylenebilir.

Kara Kitap

Orhan Pamuk'un arayışı, kendi olabilmenin ne denli zor bir iş olduğunu, kayıplığı, kaçma arzusunu anlattığı romanı Kara Kitap, yazarın beş yıllık yoğun emeğinin ürünüdür. Romanda aile, aile mirası, şehir ve kültür, dolaylı şekillerde konu edinilir. "Zamandizinsel öykülemenin tümüyle geride bırakıldığı, montaj/kolaj tekniğinin ağırlıklı olarak kullanıldığı bir metindir" (Ecevit, 2004, s. 35). Kara Kitap'ta esas konunun Galip'in kayıp eşi Rüya'nın peşinden gidişi olduğu görülür. Galip, Rüya'nın üvey ağabeyi Celâl Salık'le birlikte kendisine bir oyun oynadıklarını düşünür. Dolayısıyla Celâl'in nerede olduğunu bulması gerektiğine, onu bulduğunda Rüya'yı da bulabileceğine inanır. Rüya'nın kayıplığının altıncı günü Celâl, cinayete kurban gider. Tabii onunla birlikte olan Rüya da kurşunlardan kaçamaz, Alaaddin'in dükkânında, oyuncak bebekler arasında cesedi bulunur. Adını Şeyh Galip'ten alan öykü kahramanı Galip, öykünün sonunda Celâl Salık'i ve eşi Rüya'yı ölü olarak bulur ve kendisi Celâl Salık'e evrilmiştir. Galip de kendisi olamamıştır. Zaten kendi olmak hiç de kolay değildir. "kendi kalmaya çalışanlar birer hiç olurlar."

Öyküde okul, eğitim ve öğretim adına tespitlere bakıldığında Galip'in ve Rüya'nın okula gitmeden okumayı babaannelerinden öğrendiği görülür. "*okuma yazmayı (okula başlamadan) iki yıl önce babaanne öğretmişti: Yemek masasının köşesine oturlardı; Babaanne, en büyük sihri, harflerin birbirine nasıl vurulacağını hırıltılı sesiyle duyurduktan sonra, ağzının kenarından eksik etmediği sigarasının dumanını üfler, dumandan torununun (Galip'in) gözleri sulanır, alfabenin içindeki olağanüstü büyüklükteki at da mavileşip canlanır... İlkokula ikinci sınıftan başlamasına izin vermedikleri için, bir de okulda, aynı athı alfabeyle okuma yazma öğrenirken bu isteğini saçma bulacaktı*" (KK, 12-13).

Böylece okumanın öğretiminde tümevarım teorisinden yararlandığı, okumanın görünür anlamın ötesinde bir sihir, büyü demek olduğu farklı biçimde okura aktarılmış olur.

Okuma ediminin büyüleyiciliği konusunda böyle bir aktarım yapılırken Galip'in üniversite yıllarında da siyasi olayların üniversitelere egemen olduğu Galip'in arkadaşından bahsedilirken şu şekilde aktarılır: *"O yıllarda Saim, bütün siyasi toplantılara, forumlara katılır, üniversiteler ve kantinlere arası koşturup... her çeşit sol yayını bir yolunu bulup edinir ve deli gibi okurdu"* (KK, 78). Dönemin yükseköğretimindeki hava böylece aktarılmış olur. Aynı bölümde üniversite kantinlerinin sigara içilebilen alanlar olduğu anlatılmaktadır: *"Sigara dumanı kokan üniversite kantinlerinde, yağmurlu grev çadırında..."* (KK, 81).

İlerleyen sayfalarda Celâl Salık'ın köşe yazılarının okurlar üzerindeki etkisinden bahsedilir. Yazarın yazıları imam hatip liseli gençleri kıskırtmıştır: *"imam hatip liseli gençlerin, dine küfrediyor diye, Celâl'in yazısıyla birlikte bütün sayfayı yaktıkları köşede..."* (KK, 108).

Kara Kitap'ta çıkarıcı okur tipi eleştirilir: *"o zamanlar, kendi keyfim için değil, tam bir Türk gibi, ilerde bana yararı olacak şeyler diye görev duygusuyla okurdum"* (KK, 140). Döneminde kız liselerinin olduğu ve oralarda da siyasal olayların etkisinin olduğu anlaşılır: *"... kız lisesinin kapısının kenarına yazılmış siyasal sloganların bazı kelimeleri çift anlamlıydı..."* (KK, 231). Sayfa 261'de geçen *"dizgi hatalarıyla dolu lise kitapları"* ifadesinden dönemin ders kitaplarında çokça yazım yanlışlarının olduğu anlatıcı tarafından ifade edilir.

Okumak eylemi üzerinde de durulur Kara Kitap'ta: *"Okumak aynanın içine bakmaktır; aynanın arkasındaki 'sırrı' bilenler öteki tarafa geçerler, harflerin sırrından haberdar olmayanlar ise bu dünya içinde kendi yüzlerinin yavanlığından başka bir şey bulamazlar"* (KK, 359).

Yeni Hayat

Yeni Hayat, Orhan Pamuk'un 1994 yılında yayımlanan kimi yönleriyle Kara Kitap'ın devamı olan bir romandır. Kaldı ki Belge (2012: 481)'ye göre "Pamuk'un romanları, işlevsel olarak birbirine karşılıklı bağımlı ögelerden titizlikle inşa edilmiş binaları andırır. Bu ögeler birbirlerini destekler ve yansıtır, kusursuz bir düzenleme içinde birbirlerini açıklar ve yorumlar." Demiralp (2018) da benzeri tespitleri kitabında yineler. Demiralp'a göre Cevdet Bey ve Oğulları romanında Refik ve Osman arasındaki ilişki, Yeni Hayat'ta sürdürülmüş, ağabeyin ölümüyle kardeş yaşamıştır. Bu bağlamda Kırmızı Saçlı Kadın, bu izlek üzeri kurulmuştur denilebilir. Doğu medeniyetinin aksine ve Batı medeniyetinde olduğu gibi baba ölür ve evlat yaşar. Bu, insanın tebaa olmayı reddi; birey olmak, kendi olmak yolunda ilerlemesi anlamına gelir. Öte yandan Kara Kitap'ta defalarca kendi olmanın imkânsızlığından dem vurulur. Dolayısıyla Belge ve Demiralp'ın tespitleri yerindedir.

Romanda anlatıcı 22 yaşındaki Osman'dır. Osman, Rıfkı Hat'ın *Yeni Hayat* isimli romanını okur ve roman, anlatıcının 'hayatını değiştirir'. Aslında bu yönüyle Osman, yine Pamuk'un Saf ve Düşünceli Romancı isimli kitabından hareketle, Samsunlu tıp doktorunun aksine düşünceli bir okur olarak değil; saf bir okur olarak nitelendirebilir. Pamuk'un *Yeni Hayat*'ı 80'lerden 90'ların ortasına kadar olan dönemi anlatır. *Yeni Hayat*'ta zaman, otobüs yolculuklarında VHS izlenebiliyor olması, yolculuklarda karşılaşılacaklar, Türkiye'de cereyan eden kimi olaylardan tahmin edilebilmektedir. Bu dönemde Türkiye de bir dönüşüm içindedir. Bu dönüşümü *Yeni Hayat*, roman kişisi Süreyya Bey'in ağzından *"Onların (Batı'nın) aklıyla kendi hassasiyetimizi anlamaya çalışıyor ve bunu uygar olmak zannediyorduk"* (YH, 261) şeklinde okura aktarır.

Teknik Üniversite öğrencisi Osman'ın ağzından dersler ve öğrencilerin dersteki durumu şöyle aktarılır: *"Mukavemet dersinde tahtaya çizilen şekilleri, yazılan rakkamları ve formülleri ciddiyle defterime geçirdim. Tahtaya bir şey yazılmadığı zaman kollarımı kavuşturarak kel kafalı profesörün yumuşak sesini"*

dinledim. Gerçekten dinliyor muydum, yoksa herkes gibi dinliyormuş gibi yaparak herhangi bir Teknik Üniversite İnşaat Fakültesi öğrencisini mi taklit ediyordum, çıkaramadım.” (YH, 21). Osman, aynı fakültede okuyan Canan’ın elinde gördüğü kitabı işportacıdan satın almış ve okumaya başlamıştır. Okuduğunda kitaptan çok etkilenmiştir.

İTÜ Taşkıyla yerleşkesi, romanda olayların geçtiği mekânlar arasındadır: *“Öğle zili çalar çalmaz sınıfın çoğu, yemekhane kuyruğuna yetişmek için merdivenlere koştu, ben sessizce sıramda oturdum. Koridorlarda gezindim... atölyelere girdim, çizim masalarının üzerinde para maçı oynayanları seyrettim”* (YH, 22) diyen Osman, Yeni Hayat’taki Teknik Üniversite, dersler, ders araları, bu aralarda öğrencilerin eğlenme biçimleri hakkında okura bilgi vermiştir. Tebeşir kokulu küçük sınıfta mimarlıktan Canan’la konuşur. Canan, Osman’ı kitabı önceden okuyan Mehmet’le tanıştıır. Osman, Canan’dan çok etkilenmiştir. Canan’ın ortadan kaybolmasıyla Osman da kendini yollara vurur. Ancak öncesinde Canan’ın evinin adresini bir biçimde öğrenmiş ve evine bir bahaneyle gitmiştir. Orada dönemin de etkisiyle aile, Canan’ın arkadaşı olduğunu iddia eden bir üniversite öğrencisinin siyasetten uzak olmasını istemektedir. Bu istek yolunda Osman’a sorular sormuşlar ve onu anlamaya çalışmışlardır: *“Sol ya da sağ, dinci ya da sosyalist, herhangi bir siyasi görüşe yakınlık duyuyor muydum? Hayır! Üniversitedeki, ya da dışarıdaki siyasi örgütlerle bir ilişkim var mıydı? Hayır, böyle bir ilişkim de yoktu”* (YH, 38).

Osman, bu otobüs yolculuklarında kazalar geçirir defalarca. Meleğin peşinden gider. *“Senin bakışınla karşılaşmak için yollara düştük, senin yumuşacık bir bakışınla göz göze gelebilmek için otobüslerde geceledik, şehir şehir geldik, kitabı bir daha, bir daha okuduk, melek, biliyorsun”* (YH, 81). Oysaki onun yolculuğunun nedeni Canan’dır. Melek, yolculuğun esas nedeni değildir.

Osman ve Canan, yolculukları sırasında Dr. Narin’in bayiler toplantısına giden Ali ve Efsun Kara’nın ölümüne şahitlik ederler. Böylece Ali ve Efsun Kara’nın yerine geçip Gündül’ün bir kasabasında ‘Büyük Kumpas’a karşı birleşen örgütün toplantısına katılırlar. Bu toplantı, Dr. Narin’in romanın başında Mehmet olarak tanıtılan ve Canan’ın sevgilisi olan Nahit’in (Mehmet) babası olduğu anlaşılır. Gündül’de dolaşırken Osman, bir afişle karşılaşır ve afiş, çocukları yazlık Kur’an kursuna çağırılmaktadır. Bununla birlikte bayiler Kenan Evren Lisesi’ndeki açılış toplantısına katılmaktadırlar. Lisenin ismi de okura olayların geçiş tarih konusunda bir bilgi verir. Gündül’de yaşananlar Narin’in gizli bir örgüt kurduğunu, bu örgüt aracılığıyla kültürel yozlaşmayla, emekli demiryolcu Rıfki Hat’ın kitabının yaydığı fikirlerle mücadele edilmektedir. Aslında romanda demiryolu fikrinin de bir imge olarak işlendiği görülür. Demiryolu beraberinde Batı fikrini de yaymaktadır. Ancak bu fikirle Dr. Narin ve örgütü savaşmaktadır. Ali Kara adını alan Osman, Narin’in dikkatini çekmiştir. Bu sayede Osman, Narin’in arşivine girebilmiştir. Osman, saat kod adları almış ajanların işledikleri cinayetleri öğrenmiştir. Hatta Rıfki Hat isimli Yeni Hayat yazarının dahi, saatler tarafından öldürüldüğü bilgisine ulaşır.

Rıfki Hat’ın fikir dünyası, kitabına yazdığı bir nottan anlaşılabilir: *“Okul çıkışlarında tren vagonlarında, mahallemin fakir sokaklarında sizleri ellerinizde hep o kovboy dergilerindeki Tom Miks’lerin, Bill Kid’lerin serüvenlerini okurken görüyorum. Ben de sizler gibi seviyorum o dürüst ve cesur kovboyların, rangerlerin maceralarını. Bu yüzden bir Türk çocuğunun Amerika’da kovboylar arasındaki serüvenlerini sizlere anlatırsam belki hoşlanırsınız, diye düşündüm. Hem böylelikle yalnızca Hıristiyan kahramanlarla karşılaşmaz, atalarımızın bize miras bıraktığı ahlaki ve milli değerlerimizi de cesur Türk kardeşlerinizin serüvenleri sayesinde daha çok seversiniz. İstanbullu bir fakir mahalle çocuğunun Bill Kid kadar hızlı silah çekebildiğini, Tom Miks kadar dürüst olduğunu görmek sizi heyecanlandırıyor, gelecek maceramızı da bekleyin”* (YH, 114).

Bu bakış açısıyla Rıfki Hat, Mari ile Ali, Pertev ile Peter, Nebi Nebraska'da gibi çocuklara yönelik çizgi romanlar yazmıştır. Rıfki Hat'ın bakışında Batı ve Doğu'nun kimi değerlerinin sentezlenmesi söz konusudur. Öte yandan Narin ve onun 'saatleri' buna karşı dururlar.

Kara Kitap'ta Bedii Usta, Yeni Hayat'ta Süreyya Bey ile vücut bulan yerli değerlerin muhafaza edilmesi düşüncesi küreselleşme karşısında mağlup olmuştur. Yeni Hayat bu yönüyle Ağaoğlu'nun Karanfilesiz ve Yaşar Kemal'in Binboğalar Efsanesi'ne benzetilebilir. Yeni Hayat'ta Yeni Hayat karamelasının üreticisi Süreyya Bey, küresel sermaye ile mücadele edemeyip Doğu'nun ücra kasabalarına çekilmiştir. Artık Türkiye'nin her yerine pleksiglas reklam panoları, neon ışıklar ve plastik torbalar erişmiştir. Ahşaptan konaklar yıkılmış yerlerini betonarme binalar almıştır. Aslına bakılırsa madde bir şey değildir. Ancak onun temsil ettiği değerler de geride bırakılmıştır.

Romanda Narin'in saatlere olan merakı ve saat koleksiyonu, ilerleyen sahnelerde ortaya çıkar. Okur, romanın bu bölümünde Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nden izlerle karşılaşır. "Muvakkithanelerimiz ve saatlerimiz Batı'da olduğu gibi dünyaya yetişmenin değil, Allah'a koşmanın araçlarıdır" (YH, 151) diyen Dr. Narin'de, Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün Saatçi Nuri Usta'sı vücut bulmuştur. Narin'in "Ezan vaktinin en büyük düşmanının tren vakti olduğunu herkes bilir" cümlesiyle Batı'nın temsili tren vaktinin Doğu'nun temsili namaz vakitlerine karşı olduğu ima edilir.

Güdü'l'de öğrendiklerinin de hırsıyla Osman, Rıfki Hat'ın romanı Yeni Hayat'ı okuyanların peşinde yollara düşer. Aslında derdi Mehmet Nahit'i bulup onu öldürmektir. Böylece Canan, ona kalacaktır. Tabii Osman'ın hesabı tutmaz. Bununla birlikte yolculuklarında kitabı okuyan, Samsun'da Sosyal Sigortalar Hastanesi'nde çalışan bir doktorla tanışır. Burada anlatıcının okura aktardıklarından saf ve düşünceli okur farkı daha da anlaşılır hâle gelecektir: "*Kitabı benim gibi hayatı kaymışların yaptığı gibi değil, adamakıllı sağlam bir başka yolla sindirim sistemine katıp onunla birlikte huzur ve tutkuyla yaşayabiliyordu bu adam*" (YH, 187). Romanın sonuna doğru Samsunlu doktor ile Canan'ın evlendiği ve Almanya'ya gittikleri anlaşılır.

Osman, Viranbağ'da adını Osman olarak değiştiren Mehmet Nahit'i bulur. Narin'in oğlu burada sadece kitabı el yazısıyla çoğaltıp bu el yazmasını satın alanların verdiği para ile yaşamaktadır. Hayatındaki tüm inişler çıkışlar gitmiş, yerini düzen ve huzur almıştır. Osman, Mehmet Nahit Osman'ı sinemada film izlerken öldürür.

Osman, Güdü'l'e döndüğünde hasta yatağında bıraktığı Canan'ın gittiğini öğrenir. Onu bir daha göremez. Osman, zorunlu olarak kendi yaşamına, annesinin yanına döner. Askerliğini yaptığı sırada annesini kaybeder ve komşularının kestane saçlı kızı ile evlenir. Osman "*Eveli, çocuklu, belediye imar müdürlüğünde çalışan...*" (YH, 224) olarak aktarılır.

Ancak Osman, huzurlu değildir. Meleğin peşinde yeniden yollara koyulur. Yalnız bu defa aradığı Yeni Hayat karamelasının melek logosu ve onun ardındaki gizemdir. Peşinde olduğu karamela üreticisi Süreyya Bey'in küreselleşmenin etkisiyle artık doğuya gittiğini öğrenir: "*Süreyya Bey ve ailesi de, reklamların ve televizyonların desteğiyle Batı'dan gelip bütün ülkeyi bulaşıcı ve ölümcül bir hastalık gibi saran yabancı adlı rengarenk tüketim maddelerinden kaçmak ister gibi, uzaklara, gölge şehirlere doğru kaçıp kaybolmuştur*" (YH, 254). Bu seferki yolculuğu boyunca Osman, 14 yıl öncesine kıyasla çok fazla şeyin değiştiğini gözlemlemiştir. Bu cümleyle 90'ların ilk yarısı işaret edilir. "*yerli üretimi simgeleyen yün eldiven, keçe külah, kahve değirmeni artık Anadolu'nun en küçük kasabalarında bile kalmamıştır. Ama Schwepps gazozları, Coca-colar, Opa Traş Kremleri... yurdun en ücra köşelerine kadar girmiştir*" (Işıksalan, 2008: 25).

Öykünün sonu Osman'ın her zamanki 37 numarada oturmayıp ön koltuklara oturuşu nedeniyle, trafik kazasında ölümü ile biter. Osman her zamanki yolculuklarının aksine kızı ve karısına kavuşmak isterken ölmüştür. Anlatıcı roman boyunca "meleğin" peşindeydi, onu görmekten vaz geçti ve meleği görüp öldü.

Benim Adım Kırmızı

Benim Adım Kırmızı Orhan Pamuk'un polisiye romanıdır. Padişahın Enişte Efendi'ye verdiği bir resim göreviyle geleneksel resimleme, nakkaşlık Batı resmini taklit etmek durumunda kalır. Bu çalışmaların Erzurumilerin dikkatini çekeceğini düşünen Zeytin, önce Zarif Efendi'yi sonra da Enişte'yi öldürür. Bu cinayetin kendince nedenlerini de 143. sayfada açıklar. Ancak romanın sonuna kadar katilin kim olduğu belirsizdir. Katili çizdiği kesik burunlu at ele verir. Romanın sonundaki (BAK, 467, 468) Sultan Mehmet ve ondan sonra tahta çıkan Sultan Ahmet isimlerinden hareketle tarih olarak III. Murat (1574-1595) döneminin anlatıldığı söylenebilir.

Romanın bütününe bakıldığında Orhan Pamuk'un farklı bir teknik kullandığı eseri olduğu söylenebilir. Benim Adım Kırmızı, öldürülüp kuyuya atılan bir cesedin konuşmasıyla başlar. Sonrasında gelen her bir bölümde de anlatıcılar Köpek'ten At'a, renk olan kırmızıdan nakkaşlara sürekli değişir. Bu, romancının diğer kitaplarında kullanmadığı bir tekniktir. Bütünlüklü olarak bakıldığında öğretmen, okul, eğitim-öğretim olarak sadece nakkaşlık kurumundaki usta-çırak ilişkisinin romanda kendine yer bulduğu söylenebilir.

Nakkaşlığa çok emek vermiş olan ve yaptığı iş nedeniyle gözleri kör olmaya yüz tutmuş Üstad Osman, adlarını Zeytin, Kelebek, Leylek, Zarif olarak değiştirdiği çocukları kendisine çırak alır. Zaman zaman onlara şiddet de uygulamıştır. Bu kişiler hem nakkaşhanede çalışanlar hem de bireysel olarak piyasaya iş yaparlar. Son işleri de Enişte efendinin Cihanpenah Padişah'ın emriyle yaptığı iştir.

Polisiye tarafının yanı sıra roman, nakkaşlık geleneğinin Batı resim geleneği karşısında zayıf düşüşünü de konu edinmiştir. Romanda Şeküre'nin çocukları Orhan ve Şevket'in Kuran öğrendikleri, yanı sıra ciltçiye çıraklık yaptıkları da görülür: "*Haftada iki kere Kuran mektebinden sonra gittikleri bir ciltçi dostum var, çıraklık ediyor, ciltçilik öğreniyorlar*" (BAK, 37).

Kara, romanın farklı bölümlerinde konuşur. Bunlardan birinde ustalık-çıraklık ilişkisinin nasıl da şiddete dayalı olduğunu anlatır: "*Aşağıda karla kaplı iç avluda çocuk yaşta iki öğrenci, kalın aba kumaştan cübbelerine rağmen belli ki soğuktan tir tir titreyerek bir şeyi, belki de verilecek bir cezayı bekliyorlardır. İlk gençliğimizde tembellik eden ya da pahalı boyaları ziyan eden öğrencilere atılan dayakları, ayaklarını kanatıncaya kadar tabanlarına vurulan sopaları hatırladım*" (BAK, 66). Buradan Kara'nın da çocukluk yıllarında Üstad Osman'a çıraklık ettiğini öğreniyoruz. 114 ve 115. sayfalarda sonradan Zeytin olduğu anlaşılan katil konuşur. Onun aktardıklarından usta ve çırak arasında cinsel bir münasebet olduğu da ima edilir: "*Çırakken bütün dayaklara rağmen Üstat Osman bizi sevdiği, nakşımızın güzelliğinden gözleri sulanıp bizi ellerimizden gözlerimizden öptüğü, o bizi öptükçe hünerlerimiz de aşkla çiçeklendiği için Cennet'te gibiydik*" (BAK, 115). Bu ima, Kelebek'in ifadeleri ile daha da görünür hâle gelir: "*Çıraklığında, ben şimdiki halimden çok daha ince, narin, güzelken şimdi benim senin üzerine çıktığım gibi üzerime çıkardı. Kollarımı okşardı, bazen canımı da yakardı ama, onun bilgisine, hünerine ve gücüne hayran olduğum için bunlar benim hoşuma giderdi ve bir kötülük düşünmezdim...*" (BAK, 413,414).

Çırakların gördüğü şiddet, Üstat Osman'ın dilinden olumlanır da: "*Ustasının dayağı, genç çırağın içindeki hüner cinlerini ve Şeytan'ı sandığı gibi sindirmez, geçici olarak geriletir. Bu iyi ve haklı bir dayaksa cinler ve Şeytan daha sonra azıp yetişmekte olan nakkaş çalışmaya azmettirir...*" (BAK, 298). Nakkaşhanede

çırak olmanın çok da kolay olmadığı anlaşılır. Oralarda çırak olarak kabul edilmek için bölükbaşı, takım ağası gibi sarayda iş görebilecek birinin referansının gerekli olduğu 303. sayfadan anlaşılır. Anlatı bütününde ustalık ve çıraklığın bir öğrenci-öğretmen ilişkisi olarak işlendiği görülür.

Kar

Kar, Orhan Pamuk'un siyasi bir romanıdır. Roman, şair Kerim Alakuşoğlu'nun (Ka) Kars'taki seçimleri, kadın intiharlarını bir gazete için araştırmaya gitmesi ve orada karşılaştığı absürt olayları anlatır. Türkiye tarihinde 28 Şubat süreci olarak adlandırılan dönemi kendine konu edinen roman, Cevat Fehmi Başkut'un (2006) Buzlar Çözülmeden oyununu hatırlatmaktadır. Oyun, 1986 yılında Deli Deli Küpeli adıyla sinemaya uyarlanmıştır. Tıpkı adı geçen eserdeki gibi yağın kar, şehrin iletişim ve ulaşımını kapatmıştır. Durum böyle olunca şehirde bulunan tiyatro ekibinin başındaki Sunay Zaim, askerlerle birlikte darbe yapmış ve şehrin yönetimini ele almıştır. Buna koşut Ecevit (2004, s. 37) roman için şu ifadeleri kullanır: "Kar imgesinin yarattığı farklı bir masalsi ontolojinin eşliğinde, tiyatro sahnesinde oynanan oyunun yaşama aktığı bir kurgu oluşturur Pamuk; tiyatro oyuncularına kanlı bir ihtilal yaptırır; varmış gibi görünen konu bütünlüğünü groteskin merceğinden geçirir, mantık dışına taşır."

Öte yandan eğitim-öğretim, okul, öğrenci ve öğretmen gibi konuların romanda işlenme durumlarına bakıldığında imam hatip liselerinin ve öğrencilerin, Kars'taki eğitim enstitüsünün ve orada dersliklere alınmayan türbanlı öğrencilerin daha sık işlendiği söylenebilir. Ka'nın Frankfurt'ta aşırı gruplar tarafından öldürülmesi ile roman kahramanı Ka'nın özel eşyalarının derlenmesi ve Almanya'daki iş takibi anlatıcı yazar Orhan'a düşmüştür. Tabii bu vazife Ka'nın ailesince yazar anlatıcıya verilmiştir. Aslına bakılırsa romandaki bu kadar izahatın ardında okuru kurmaca dairesinden çıkarıp gerçekliğe davet yatmaktadır.

Ka, şehre yoğun kar yağışı altında ve uzunca süren bir otobüs yolculuğu sonrasında erişebilmiştir. Ka'yı şehirde belediye seçimi afişleri, dersane ve lokanta ilanları ve "İnsan Allah'ın Bir Şaheseridir ve İntihar Bir Küfürdür" yazan posterler karşılaşmıştır (K, 13).

Ka, gazetenin kendisine verdiği görevi aslında üniversiteden arkadaşı İpek'i görmek ve onu kendisiyle evlenmeye ikna etmek için kabul etmiştir. Bu bağlamda intiharları araştırırken Ka, öğretmenin kendisine attığı "sen bakire değilsin" iftirasıyla bir öğrencinin intihar ettiğini, ailesinin verdiği bilgilerden öğrenir (K, 20). Tabii ailenin bu iddiası okura öğretmenin formasyonunu düşündürür.

Anlatıcı, intihar eden kızlar arasında türbanını çıkarmak baskısına maruz kalan eğitim enstitüsü "türbanlı kız"ın olduğunu okura aktarır. "Başlarındaki örtüyü çıkarmadıkları için önce derslere, sonra Ankara'dan gelen bir emirle okul binalarına sokulmayan eğitim enstitüsü kızlardan biriydi bu" (K, 21). "Anne ve babasının baskılarına rağmen başörtüsünü çıkarmayı reddettiği için polislerce kapısından geri çevrildiği eğitim enstitüsünden atılmak üzereydi. Bazı arkadaşlarının direnişten vaz geçip başlarını açtıklarını, bazılarının başörtüsünü çıkarıp peruk taktıklarını gördükçe babasına ve arkadaşlarına "hayatta hiçbir şeyin anlamı olmadığını, yaşamak istemediğini söylemeye başlamıştı... Teslime adlı kız, son gecesinde Marianna adlı diziyi sessizce seyretmiş, çay yapıp anne ve babasına ikram etmiş, kendi odasına çekilmiş, abdestini alıp, namazını kılp... kendini başörtüsüyle lamba kancasına asmıştı..." (K, 22).

Tabii öykünün ilerleyen sayfalarında kızın intihar nedeninin okula alınmama değil, aşk olduğunu okur, Lacivert'in ağzından dinler (K, 75,112). Öyküde kızların intihar nedeni Lacivert tarafından böyle söylendiği gibi Şeyh Efendi tarafından da "kızları para için yaşlı memurlara, sevmedikleri adamlara

veriyorlar" (K, 95) cümlesiyle açıklanır. Yazarın bu gerçekleri Ka'ya değil de Lacivert ve Şeyh Efendi'ye söyletmesi dikkat çekicidir.

Bununla beraber eğitim enstitüsünün müdürünün de Lacivert'in önderliğindeki dinci grubun öldürdüğünü ilerleyen sahnelerde okur öğrenir. "Enstitü müdürü türbanlı öğrencileri derslere sokmuyordu. Onun için öldürdüler zavallı adamcağızı" (K, 40). Ziraat müdürü olarak tanıtılan enstitü müdürü ve katili arasındaki sohbet uzun uzadıya anlatılır (K, 42-49). Öyküdeki absürtlük hayvan severler derneğinde horoz dövüşü yapılıyor olması ile belirginleşir.

Yine anlatıcı, Ka ile Lacivert'in buluşmasını imam hatip liseli bir öğrencinin sağladığını okura aktarır (K, 66-67). Üniversiteye hazırlık kursları diğer romanlarda olduğu gibi bu romanda da görülür (K, 122). Şehirde bir tiyatro gösterisi yapılır. İlk defa da yerel kanaldan canlı yayımlanacaktır. Bu gösteriye öğrenciler de katılır. Bu öğrenciler imam hatip lisesindedir. Çok sayıda öğrenci gösteri sırasında öldürülmüştür. Cesetler arasında Fazlı'nın arkadaşı Necip de vardır. Bununla da yetinilmez imam hatip lisesi yatakhane basılır, öğrencilerden karşı çıkanlar da öldürülür (K, 157).

Sunay ile Albay Osman Nuri Çolak yeniden buluşurlar ve Millet Tiyatrosunun gece boş kalabileceğini hissederek, imam hatipli öğrencilerin toplanıp askerî kamyonlarla getirilmesini, liselerden, öğretmenevi ve devlet dairelerinden belirli sayıda öğrenci ve memurun kravattaki ceketle tiyatro binasına gelmelerinin mecbur tutulmasını emrederler.

Öykünün sonunda şehir ulaşımına açılır ve darbe sonlandırılır "Birkaç saat sonra Kars'a ulaşan yollar bütünüyle açılınca şehirdeki küçük askeri darbeyi bastırmak için harekete geçen ordu birlikleri Kars'a hiçbir direnme görmeden girdiler" (K, 372). Bu, Sunay'ın Kadife'nin silahından çıkan kurşunla öldürülmesi, Kadife'nin hapse gitmesinin akabinde olur. Lacivert, Ka'nın ihbarıyla öldürülür. İpek, bunun üzerine Ka ile Frankfurt'a gitmez. Bu olayın üstünden geçen dört yıl sonunda Ka, sokak ortasında Lacivert'in intikamını almak için öldürülür.

Masumiyet Müzesi

Masumiyet Müzesi modern bir aşk öyküsüdür. Tekstilci Kemal Basmacı'nın Füsün'a olan saplantılı denilebilecek aşkı anlatılır romanda. Romanın anlatıcısı Kemal Basmacı'dır. Romanın sonundan da anlaşılacağı gibi Orhan Pamuk'la geçmişten tanışıklıkları olan roman kahramanı Masumiyet Müzesi'nin kuruluşuyla birlikte Pamuk'a başından geçen bu aşk öyküsünü anlatmıştır. Pamuk da bu öyküyü kaleme almıştır. Öyküde esas olay, 1975-1984 arasında geçer. Kemal'in müze kurma süreciyle 2007 tarihine kadar roman zaman bakımından sürdürülmüş olur.

Öykünün başında Kemal ile Sibel nişanlıdır. Sibel'in eğitimi hakkında şu bilgiler verilir: "Sibel Sorbonne'da okumuş –o zamanlar İstanbul burjuvaları Paris'te bir şeyler okuyan bütün kızlara 'Sorbonne'da okudu' derlerdi-..." (MM, 13). Kemal Basmacı ile nişanlısı Sibel gezerlerken bir dükkân vitrininde marka bir çanta (sahte) görüp beğenirler. Uzak akraba Füsün da orada tezgahçılık yapmaktadır. "Üniversite sınavına hazırlanıyorum. Buraya da her gün geliyorum. Yeni insanlar tanıyorum dükkanda" (MM, 14). Kemal de Füsün'a matematik çalıştırmayı teklif ederek onu Merhamet Apartmanındaki garsoniyerine davet eder.

Füsün'un elindeki para konulmuş zarftan da (MM, 29) anlaşılır ki 1975'te de üniversiteye hazırlık dershaneleri vardır: "Üzerinde Üstün Başarı Dershanesi yazan, kullanılmış bir zarf vardı elinde." Kemal Füsün'u çok beğenmiştir ve onu evine davet etmiştir: "O dershanelerde boşu boşuna geçer vakit, hepsi birer ticarethane... zorlandığın konular varsa, özellikle matematik, buraya gel... Sana çabuk gösteririm" (MM, 32).

Bununla birlikte anlatıcı bu kitabı modern çağda okutacak edebiyat öğretmenlerine de seslenmektedir: *“Romanımızın bu kısmını okutan lise öğretmenleri endişeye kapıldıysa, öğrencilerine şu bir sayfayı atlamalarını önerebilirler”* (MM, 36-37). Bu sayfalarda Kemal ve Füsün’un birlikte olması ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Aslında yazar, bu uyarıyla edebiyata, romana olan olumsuz bakışı kinaye yollu iğnelemektedir, denilebilir.

O dönemde matematik derslerinin klasik ve modern şeklinde bir ayrıma tutulduğu anlaşılmaktadır: *“Hangi kitapları okuyorsunuz? Klasik mi, modern matematik mi?... Lisede klasik okuduk. Ama dershanede ikisini de okutuyorlar. Çünkü cevap anahtarında ikisinin yeri aynı. Hepsi de kafamı karıştırıyor”* (MM, 39). *“Bir denklemi çözmeye başlayınca... bir toplama hatası yapıp bir çuval inciri berbat ediyordu. Bulduğu cevabın a, b, c, d ve e şıklarından hiçbirine uymadığını görünce önce kederleniyor, sonra telaşlanıyor, ‘Akılsızlıktan değil, dikkatsizlikten’ diyerek mazeretler buluyordu...”* (MM, 55).

Kemal bir davete katılır ve davette dönemin siyasi olaylarının yükseköğretime verdiği zarar da ortaya konulur: *“... on sekiz yaşındaki güzel kızımı bana tanıştıran bir anneyle, kızımı sürekli siyaset yüzünden ‘boykot’ yapılan Türk üniversiteleri yerine nerede okutabileceğini konuştuk. Konu üniversitelere giriş için yapılan merkezi imtihanın soru kitapçığı çalınmasın diye, onu basacak matbaa işçilerinin uzun sürecek bir hapis hayatına başlamalarının bugünkü gazetelerde yazılmasıyla açılmıştı”* (MM, 86).

15 Haziran 1975’te Füsün, Kemal’in nişanı sonrası üniversite sınavına girer ve sınavın ortasında ağlayarak salonu terk eder. Dolayısıyla başarısız olmuştur. Aslına bakılırsa Füsün, üniversiteyi kazanmayı hiç arzulamamıştır. Onun esas isteği manken, oyuncu olmaktır. Kaldı ki zaten güzellik yarışmasına da katılmıştır.

Romanın tamamı boyunca Füsün’un babası Tarık’ın liselerde tarih öğretmiş emekli bir öğretmen oluşu ve Füsün’un bir zamanlar üniversiteye hazırlanan 18 yaşında biri oluşu dışında eğitim, öğretim ya da onun unsurları üzerine doğrudan bir şey ifade edildiği görülmemiştir.

Kafamda Bir Tuhafılık

Kafamda Bir Tuhafılık, Orhan Pamuk’un 2014’te yayımlanan kitabıdır. Romanda kendini acayip hisseden romanın esas kahramanı Mevlut’tur. *“kafamda bir tuhafılık var. Ne yaparsam bu âlemde yapayalnız hissediyorum”* (KBT, 192). Mevlut, 1960’ların sonunda babasıyla birlikte İstanbul, Kültepe’ye yerleşmiştir. Olaylar bu tarihten 2012’ye kadar geçen bir zaman diliminde işlenmiştir. İstanbul’un dolayısıyla Türkiye’nin yarım asrı anlatılır.

Kafamda Bir Tuhafılık, aslına bakılırsa tarihsel süreç bakımından Cevdet Bey ve Oğullarının devamı niteliğinde bir romandır. Orhan Pamuk’un pek çok romanında olduğu gibi bu romanında da önceki romanlarına göndermeler yapılır. Kafamda Bir Tuhafılık romanının ilk sayfasında Celâl Salık’ın bir sözü epigraf olarak verilir: *“Vatandaşlarımızın şahsi görüşleriyle resmi görüşleri arasındaki farkın derinliği devletimizin gücünün kanıtıdır.”* Bu ifade, ironik bir biçimde devletin vatandaş üzerindeki baskısını eleştirir. Ayrıca vatandaşın içinde bulunduğu bu durum bir eğitim sorunudur da. Bireyin kişilik kazanması olay ve olgulara yönelik tek bir görüşe sahip olmasıyla mümkün olabilir. Elbette insanın tutumu farklılık gösterebilir ancak bu fark olabildiğince azaltılmalıdır. Romanda şahsi ve resmî görüş ifadeleri sık sık geçecektir.

Romanın bir modernleşme eleştirisi de olduğu ifade edilebilir. 1960’ların başında Türkiye, bir yandan Almanya’ya işçi gönderirken diğer yandan da insanlar köylerden büyük şehirlere göç etmeye başlamıştır. Bu özellikle İstanbul’da kendini göstermiştir. İnsanlar köylerini bırakıp şehirde bir gece konu tutmaya, para kazanmaya gelmişlerdir. Arazi muhtarlardan alınan kâğıtlarla talan edilmiştir.

Bu talana çok zaman nüfuzlu mafyatik adamlar çanak tutmuş, siyasiler bu işleri oy devşirmek uğruna kolaylaştırmışlardır.

Köyden şehre göçenler, tüm köyü şehre taşımıştır. Romanda buna Hacı Hamit Vural ve şürekâsı örnek gösterilmiştir. Kimisi de şehre biraz para tutmaya gelmiş ve köyüne dönmüştür. Buna da Abdurrahman Efendi temsil olarak verilmiştir. Kimileri de tüm ailesiyle şehre gelmiştir. Romanda bu yolda Mevlut'un amcası Hasan, oğulları Süleyman ve Korkut örnek gösterilmiştir.

Kafamda Bir Tuhaflik'ta eğitim ve öğretime bakıldığında roman kahramanı Mevlut, onun Atatürk Erkek Lisesindeki ortaokul ve bitiremediği lise yılları vardır. Bununla beraber Mevlut'un kızları da okullara giderler ancak romanda çok fazla işlendiği söylenemez. Zaten bu durum da doğaldır. Çünkü romanın ana izleğinde ele alınan konu başkadır.

Kafamda Bir Tuhaflik romanında Pamuk'un ikinci romanı Sessiz Ev'de Hasan'ın ikmale kaldığı İngilizce ve Matematik derslerinden ezber yapması ve bu derslerin günlük hayattaki işlevsizliğinin eleştirisi gibi Mevlut, coğrafya dersinden ezber yapar. *"Mevlut babası gittikten hemen sonra masayı toplar, coğrafya kitabındaki şehir ve ülke adlarının hepsini kararlılıkla ezberlemeye başlar ve Eyfel Kulesi'nin ve Çin'deki Budist tapınaklarının resimlerine bakarak uykulu hayaller kurardı... Geceleri evde tek başına kalmıca kendisini ne kadar zorlarsa zorlasın pencereden giren rüzgârın uğultusunu, farelerin ya da cinlerin bitip tükenmez tıkırtısını, dışarıdan geçen ayak seslerini ve köpeklerin çığlıklarını unutup kafasını coğrafya kitabına bir türlü veremiyordu... sık sık elektrikler kesilir Mevlut da ders çalışamazdı... Masadan da kalkamaz, başını sayfanın üzerine koyup uyuyakalırdı."* (KBT, 53, 54). Böylece anlatıcı, köyden sonra gecekonduda Mevlut'un karşılaştığı güçlükleri aktardığı gibi coğrafya dersinden Mevlut'un ezber yaptığı da aktarılır.

Köyden İstanbul'a gelince Mevlut'un Atatürk Erkek Lisesinde ortaokula başladığı anlaşılır. Böylece lise ve ortaokulun aynı binada olduğu da anlaşılabilir. Bu lisede "iskelet" lakaplı bir müdür yardımcısı vardır. *"Bir gece rüyasında Atatürk Erkek Lisesi'nin müdür yardımcısı 'iskelet'in yüzünün elektrik direğinin üstündeki 'ölüm' diyen kurukafaya benzediğini keşfetti. Mevlut matematikten başını kaldırmazdı çünkü karanlık pencereden kendisini gözetlediğini sandığı Cin ile göz göze gelmeyi hiç istemezdi. Bu yüzden uyumak için yatağa bile gidemezdi"* (KBT, 57).

1019 Mevlut Karataş okul ceketini de amcaoğullarından ödünç almıştır. Mevlut *"her sabah saat sekizi beş geçe ile bir buçuk arasında okulda olurdu"* (KBT, 66). Sonraki zamanlarında babasıyla yoğurt satarlardı. Anlatıcı tarafından okulun hafta başı ve hafta sonu törenleri şöyle aktarılır: *"her pazartesi Atatürk büstünün çevresinde toplanan bin iki yüz öğrencinin hep birlikte söylediği İstiklal Marşı tepeler arasında güçle yankılanır... İstiklal Marşı söylenmeden önce, lise müdürü Fazıl Bey, Atatürk'ten, vatan sevgisinden, milletten, unutulmaz eski askerî zaferlerden bahseden bir nutuk atar, öğrencilerden Atatürk gibi olmalarını isterdi... Müdürün kalbini en çok kıran şey, bin iki yüz öğrencinin İstiklal Marşı'nı aynı anda söyleyememesiydi... müdür yağmur kar aldırılmaz, marşı bin iki yüz öğrenciye yeniden yeniden söyletirdi... Mevlut ay yıldızlı bayrak göndere ağır ağır yükselirken suçluluk duygusuyla gözleri sulanır ve marşı içtenlikle söylerdi... Mevlut 'her şeyi vatan için yapan Atatürk' gibi olmayı çok isterdi"* (KBT, 71).

Anlatıcı dönemin koşullarında öne çıkan hamaseti böyle aktarmıştır. Mevlut da pek çok çocuk gibi Duttepe Atatürk Lisesinde bu ortamdan etkilenmiştir. *"Gecekonduda mahallelerinden okula gelen öğrencilerin çoğu ya sokak satıcılığı yapan babaların veya bir esnafın yanında çalışıyorlardı... Müdür, Atatürk Erkek Lisesinde eğitimin iyi olduğunu bütün Türkiye'ye kanıtlamak için lise takımını İstanbul Radyosu Liselerarası Bilgi Yarışması'nda dereceye sokmak istiyordu, bu hedefe ulaşmak için vaktinin çoğunu Osmanlı*

padışahlarının doğum ve ölüm tarihlerini ezberlettirmekle geçiriyordu... Mevlut gibi para kazanma derdine düşmüş öğrencileri doğru yola çekmek için 'Türkiye'yi pilavcılar, satıcılar, döner kebabçılar değil, bilim kurtaracak! diye bağırıyordu...' (KBT, 72).

Bu söylem, satıhta kalmış, derine ve uygulamaya dönük olmayan bir eğitim anlayışının eleştirisidir, denilebilir. Bununla beraber romanda kimi zaman doğrudan kahramanlar konuşur ve okur, onların iç sesini duyar. Bu iç seslerden biri de okulun müdür yardımcısı "iskelet"indir. Bu konuşma hem bir eleştiri hem de tercih edilen ezberci eğitimin kendince açıklanmasıdır: *"Duttepe Atatürk Erkek Lisemiz modern ve Avrupalı kooperatif evlerinde yaşayan memur, avukat ve doktor çocukları iyi bir milli eğitim alsınlar diye kurulmuştur. Ama ne yazık ki son on yılda arkalardaki boş tepelere kanun dışı yöntemlerle yayılan gecikondü mahallelerinden gelen Anadolu yoksul çocuk sürülerinin işgaline uğrayınca bu güzel liseyi yönetmek neredeyse imkânsızlaşmıştır... Otuz öğrenci için yapılmış modern sınıflarda maatteessüf elli beş kişi ders yapar... Bu kadar kalabalık bir ortamda öğrenciye dersleri anlatarak değil ezberleterek öğretmek haliyle daha etkili bir yöntemdir. Çünkü ezber hem çocuğun hafızasını geliştirir hem de ona büyüklerine saygı duymayı öğretir..." (KBT, 72-73).*

Aslında ezber, sadece öğrenciler için değil, okuldaki öğretmenler içindir de. Öğretmenler de ezberden sürdürürler derslerini. *"Tarihçi Ramses tarih derslerinde kanlı zaferden, bayrağın renginin kandan geldiğinden ve Türklerin kanının diğer milletlerin kanından bir başka olduğundan daha çok bahsediyordu artık..." (KBT, 79).* "artık" denilen tarihsel süreç 12 Mart 1971 muhtırasını işaret etmektedir. Bu zaman diliminin okuldaki etkisi Mevlut'un okuldan arkadaşı Mohini'nin diliyle şöyle aktarılır: *"1971 askeri darbesinin okulumuzdaki en vahim siyasi sonucu... uzun saçlarımızın kesilmesidir... Müdür ve İskelet Avrupalı yoz şarkıcıların etkisiyle erkeklerin kadın gibi uzun saç bırakmalarının hiç yakışmadığını pazartesileri barak töreninde söyleyip öğrencileri sık sık tehdit etmişlerdi..." (KBT, 79).*

Bunun yanı sıra romanda Amerikalıların Güney Kore'ye teknoloji alt yapısı, Türkiye'ye süt tozu ve balık hapi olarak yaptığı Marshall yardımları da işlenmiştir. *"İri kaba güğümün içinde UNICEF'in yoksul ülke okullarına bedava dağıttığı süt tozundan leş kokulu mutfakta yapılmış pis kokulu kaynar süt olurdu. Mohini evden getirdiği plastik bardağa doldururken nöbetçi öğretmen gene UNICEF tarafından bedava verilen ve herkesin nefret ettiği balık yağı haplarını özenle tek tek dağıtır ve öğrencilerin yuttuğuna emin olmak için sıraların arasında polis gibi dolanırdı..." (KBT, 80).*

Kafamda Bir Tuhafılık romanında okuma kültürü, okuma alışkanlığı edindirme yolunda okul ve kütüphanelerin yetersizliği de işlenmiştir. *"Atatürk Erkek Lisesinde öğrenciler kütüphaneye, öğretmenin gelmediği boş derslerde azgınlık yapmasınlar diye götürülürdü. Kütüphane müdiresi Aysel boş derslerde getirilen öğrencilere, yukarı mahallenin emekli doktor ve avukatlarının okula bağışladığı eski dergileri verirdi..." (KBT, 83).*

Mevlut ortaokuldan mezun olmuştur. Babası *"artık polis ya da bekçi olabilirsin"* diyor. *"Mevlut, hayatının sonuna kadar ortaokul yıllarını özlemle hatırladı. Ortaokulda, Türk olmanın dünyanın en iyi şeyi olduğunu ve şehir hayatının köy hayatından çok daha güzel olduğunu öğrenmişti"* (KBT, 86). Ezberci eğitimle geçilen okul sıralarının geriye bıraktığı iz olarak yukarıdaki cümleler anlatıcı tarafından okura sunulmuştur.

Mevlut, liseye geçmiştir. Ancak liseyi bitiremez. Tabii, lise bitmeyince Mevlut da askerliğini yapar. Acemilik süreci bitince anlatıcı askerlik eğitimi ve Mevlut için şu ifadeleri kullanır: *"Mevlut dört aylık acemi eğitimi biterken G3 piyade tüfeği kullanmayı (herkesten biraz iyi), tekmil vermeyi, selam vermeyi, dikkat çekmemeyi, emirlere uymayı (herkes kadar) ve durumu idare etmeyi ve gerekli yerde yalan söyleyip ikiyüzlülük etmeyi (herkesten biraz daha az) öğrenmişti"* (KBT, 158).

Mevlut, eğitilmiş olmasa da kızları için elinden geleni yapmaya çalışmıştır. Gündüz tavuklu pilav, gece boza satar. Büyük kızı Fatma, Piyalepaşa İlkokuluna başlamıştır. Okulun ilk günü Rayiha'nın ağzından anlatılır: "Açılış törenine Mevlut ile gittik. Kasımpaşa'daki Piyalepaşa İlkokulu'nun bahçe duvarının kenarına bizi dizdiler. Müdür okul ve binasının ta dört yüz elli yıl önce Akdeniz'de Fransızlardan, İtalyanlardan adalar fetheden Paşa'nın konağı olduğunu, Paşa'nın düşman gemisine tek başına saldırıp nasıl ele geçirdiğinin hikâyesini anlattı. Ama öğrenciler onu dinlemiyor, aralarında konuşuyor, ya da başlarına geleceklerden korkarak analarına, babalarına sokuluyorlardı..." (KBT, 288- 289). Bu sözlerle Fatma'nın okul müdürünün konuşmasının ilkokula yeni başlayan çocuklara hiç de hitap etmediği ve onların birer çocuk olduğunun unutulduğu aktarılmıştır.

Mevlut'un kızı Fatma, turizm ve otelcilik meslek yüksekokulu kazanır ve okula gider. Burada 28 Şubat'ın izleri aktarılır: "başörtüsünü üniversiteye girerken çıkarmak zorunda kalmıştı" (KBT, 398). Sayısal derslerin üstesinden gelinemeşi ve İngilizcenin bir türlü başarılmayışi Mevlut'un kızının bu iki dersten kalmasıyla anlatılır "Fevziye lise sona geçerken matematik ve İngilizceden bütünlemeye kalmış, ama Mevlut yaz boyunca onun bir kere bile masaya oturup çalıştığını görmemişti..." (KBT, 399).

Kırmızı Saçlı Kadın

Orhan Pamuk'un onuncu romanı Kırmızı Saçlı Kadın, Cem Çelik isimli on yedi yaşındaki bir gencin ağzından anlatılır. Öykü 1985'te başlatılıp otuz yıllık bir zaman anlatılmıştır. Romanın bütününe bakıldığında eğitim-öğretmen-okul gibi unsurların sadece dersane parası toplamaya çalışan Cem Çelik'in etrafında işlendiği görülür. Pek çok çocuk, genç gibi Cem de yetişkinlerin şu sorularına maruz kalır: "(babamın) siyasi arkadaşları beni görünce konuşmayı bırakır, benim, tıpkı babam gibi yakışıklı ve sevimli olduğumu söyler, sorular sorarlardı: Kaçınıcı sınıfa gidiyordum, okulu seviyor muydum, ileride ne olacaktım?" (KSK, 9).

Kabataş Lisesine giden Cem, 1985 yazında Beşiktaş'ta bir kitapçıda çalışır. Orada çalışırken pek çok kitap da okur. Lise ikiye geçtiğinde İstanbul'dan Gebze'ye taşındıklarını, ikinci sınıfa geçtiğini Cem'in ağzından okur olarak öğreniriz (KSK, 12). Dersane parasını çıkarmak için Mahmut Ustayla Öngören'e gelirler. Burada çalışırken akşamları Mahmut Usta Kur'an'dan kıssalar anlatır, daha başka bildiği öyküleri anlatır. Bir defasında ben çok anlattım, biraz da sen anlat dediği Cem, Oidipus'un trajik öyküsünü anlatır. Burada da örtük olarak Doğu-Batı anlatılır.

Cem, Öngören'de nihayet tiyatro çadırına girebilmiştir. Burada pek çok kısa sergilenmektedir. Bunlardan biri de Hz. İbrahim'in İsmail'i kurban ediş sahnesidir: "Gördüğüm oyuncular içinde bir tek Hazreti İbrahim'in hikâyesini seyrederken anladım, çünkü Kurban Bayram'ının arkasındaki hikâyeyi hem okulda öğretilmişler, hem de babam bir kere bana anlatmıştı" (KSK, 64-65).

Mahmut Usta kuyudayken Cem, onun kovaya doldurduğu hafriyatı yukarıya çekmektedir. Bu sırada toprak, taş dolu kovayı çekemeyen Cem'in kovayı Mahmut Usta'nın üzerine düşürdüğünü birinci bölümün sonunda görüyoruz. Cem, Mahmut'u kuyuda bırakıp kaçır ve ikinci bölümün başında Cem'in üniversiteye hazırlık için dershaneye yazıldığı, üniversite sınavını kazandığı anlaşılır. "1987 yazı sonunda İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Maçka'daki Jeoloji Mühendisliği bölümünü beşinci olarak kazandığım açıklandı" (KSK, 94).

Tabii öykünün ilerleyen sahneleri Cem'in maddi anlamda ilerleyişi ve zengin oluşu anlatılır. Cem, inşaat şirketi Sührab'ın reklamı için TV ekranlarına çıkar. Bu, Kırmızı Saçlı Kadın'ı harekete geçirir. Babalık davası açılır. Öykünün sonunda Cem, Öngören'de yıllar önce kazdığı kuyuyu görmek için Serhat'la (aslında oğlu Enver'dir) birlikte kuyunun başına giderler. Orada baba-oğul arasındaki

konuşmalar oldukça zihin açıcıdır: *“Modern kişi şehrin ormanında kaybolan kişidir. Bu da babasız kalmak demektir. Babasını araması da boşunadır aslında. Kişi modern bir bireyse şehrin kalabalığında babasını bulamayacaktır. Bulursa da bu sefer birey olamayacaktır”* (KSK, 167). Birey- toplum, tebaa-toplum anlayışı ortaya konur. *“kişiliğimizin gücü yalnızca özgürlüğümüzden değil, tarihten ve hatıralardan da gelir”* (KSK, 169). Dolayısıyla insanın birey olamayacağı vurgulanmış olur.

Veba Geceleri

Veba Geceleri, yazarın romanlarından ikincisi olan Sessiz Ev'e dayanmaktadır. Sessiz Ev'de tarih doçenti olan Faruk Darvinoğlu, arşivleri tarar ve vebaya ilişkin belgelere erişir. Bu evraklar, Faruk'ta veba üzerine araştırma isteği uyandırır. Bununla birlikte romanın yazarı olarak Sessiz Ev'in kahramanı Doçent Faruk Darvinoğlu değil; tarihçi Mina Mingerli işaret edilmektedir. Elbette Mina Mingerli sözde (kurmaca) yazardır. Romanda kimi noktalarda gerçek tarihle paralel şahsiyetlerden bahsedilmekte, olaylar işlenmektedir. Bununla beraber gerçeklikle ilgisi olmayan Minger adası, Mingerya ve Osmanlının son döneminde, Osmanlı valisinin yönetiminde bir adadan, adanın bağımsızlığını ilanından günümüze kadar geçirdiği süreç anlatılır. Bu bağlamda “tarihî” bir romandır. Dolayısıyla olaylar Abdulhamit'in ünlü kimyageri Bonkowski Paşa'nın adaya çıkışı ile başlar. Paşa veba ve karantina için adaya gelmiştir. Bonkowski'nin ölümü üzerine Çırağan Sarayı'nda hapis tutulan V. Murat'ın kızı Pakize Sultan ve Damat Doktor Nuri adaya gönderilirler.

Bu olaylar zincirinden eğitim, öğretim ve bunlara bağlı kurumlara çok da yer kalmamıştır. Durum böyle de olsa şehzadelerin eğitimlerine gösterilmeyen özensizlik romanda eleştirilmiştir denilebilir: *“Hanedanın evlilik yaşına gelen kızları, Sultanlar ve Hanım Sultanlar, tıpkı Paşa ve Vezir oğulları gibi şehzadeler hakkında anlatılan hikâyelerle ilgileniyor, onlar hakkında anlatılan hikayelerle ilgileniyor, onlar hakkında dedikodu ediyorlardı. Köleliğin sözüm ona kaldırılmasından, Osmanlı Sarayı'nın ve haremünün batılılaşmaya başlamasından sonra geleceğin padişah adayı şehzadeler, artık yüzyıllardır yapıldığı gibi taşradan getirilmiş Çerkez ya da Ukrayna kökenli kölelerle değil, Saray haremelerinde Avrupa usulleriyle piyano dersleri alan, Fransızca öğrenip roman okuyan kadınlarla evlenmek istiyorlardı. Öte yandan Avrupa'da eğitim almış, görgülü kızlar, bu şımarık şehzadeleri kaba saba, eğitimsiz ve akılsız buluyorlardı... Gelecekte Osmanlı tahtına oturacak, dört yüz milyon Müslüman'ın halifesi olabilecek bir kişiyi incitmek imkânsız olduğu için şehzadelere eğitim vermek çok zordu. Çünkü Osmanlılar dayak atmadan disiplin altına almayı yeni yeni keşfediyorlardı.”* (VG, 198- 199).

Doğrudan eğitimle ilgili olmasa da dolaylı olarak adadaki Müslüman halkın eğitimsizliği anlatılır. Romanda vebadan en çok kayıp veren adadaki Müslüman nüfustur. Sonrasında adanın yerlileri (Mingerliler) ve onların ardından Rumlar işaret edilir. Adanın Müslüman halkı karantina tedbirlerine inanmamakta ve hayat gibi ölümü de kaderden saymaktadır.

Polisiye ve “tarihî” bir roman olarak nitelendirilebilecek Veba Geceleri, Mingerya'nın modern dünyanın bir parçası olmasıyla sonlandırılır.

Sonuç ve Tartışma

Ecevit'in (2004, s. 31) deyişiyle “Türk roman okuru, yazarında hala bir sosyolog, bir psikolog, bir yol gösterici, giderek bir militan aramayı sürdürmektedir. Okurun bu yöndeki beklentilerini doyurmayan ve metinlerinde uçta biçim denemeleri yapan yazarlar ise, -Oğuz Atay örneğinde görüldüğü gibi- uzun süre yalnız bırakılmışlardır.” Her ne kadar geleneksel okur tipinden ve onun anlayamadığı modern veya postmodern yazardan bahsedilse de Orhan Pamuk, üzerinde çok tartışılan ve söylediği her şeyle gündem olan önemli bir yazardır. Pamuk'a ve eserlerine yönelik farklı bağlamlarda

çalışmalar yürütüldüğü ve bu araştırmaların daha çok edebiyatın farklı alanlarında çalışan uzmanlar tarafından yapıldığı literatürde görülecektir. Öte yandan romancının eserleri eğitim-öğretim, okul, öğretmen, öğrenci, dersler gibi unsurlar dikkate alınarak bugüne kadar incelenmemiştir. Pamuk'un romanlarına yaklaşırken bu araştırmanın derdi romanlarından hareketle Pamuk'un eğitim ve öğretim hayatını bulmak değildir. Bu araştırma, Pamuk'un romanlarındaki eğitim-öğretim ve unsurlarının peşinde yürütülen bir çalışmadır. Bu bakış açısıyla Orhan Pamuk'un on bir romanı incelenmiştir.

Yazarın ilk romanı Cevdet Bey ve Oğulları'nda sıbyan mekteplerinde uygulanan şiddet işlenir. Bununla birlikte roman kişisi Nusret'in ağzından aktarılacak kültürümüzde eğitim ve öğretimin korku, şiddet ve baskıya dayalı olduğu aktarılır. Cevdet Bey, rüştiye mezunudur. Fransızca gazeteleri dahi okuyup anlamakta güçlük çeker. Bu temelsiz, türedi zengin girdiği çevrelerce hakir görülür. Ancak sermaye birikimiyle Cevdet Bey'in tüm çocukları eğitimlerini Galatasaray Lisesinde tamamlarlar. Fakat Cumhuriyet Türkiye'sinde yapılan yeniliklerin, çabaların teoriden ibaret olduğunu, uygulanabilirliğinin düşük olduğunu okur, Cevdet Bey'in oğlu Refik ile öğrenir. Burada aslında halkı tanımadan onlara yönelik yapılan işlerin eleştirildiğini de söylemek mümkündür. Zaten Milletvekili Muhtar'ın ağzından yeniliklerin "sopa" ile gerçekleştirilmek zorunda olduğu da aktarılır.

Sessiz Ev romanında Dr. Selahattin'in yine halktan kopuk bir tıp doktoru olduğu söylenebilir. Selahattin, İstanbul'dan sürgün edilmiş bir ittihatçıdır. Gebze'de kurduğu yaşamda, yerli halkla kavgalıdır. Eşi Fatma'nın mücevherleriyle hayatını sürdürmeye çalışır. Selahattin halka tepeden bakar ve o da halkı anlamayan kendi kulesinde "aydınlar"dan olarak çizilir. Romanın diğer bölümünde Gebze'ye babaanneyi ziyarete gelen torunlar vardır. Ezberci ve hayattan kopuk matematik ve İngilizce derslerinden ikmale kalmış gayrimeşru torun Hasan, sosyoloji öğrencisi Nilüfer ve Amerikan Koleji öğrencisi Metin ile eğitim ve öğretim daha belirginleşir. Romanın sonunda da Hasan, Nilüfer'i öldürür.

Beyaz Kale'de Orhan Pamuk, okuyucusunun karşısına farklı bir kitapla çıkmıştır. Bu kitapta Hoca ve Venedikli köle başat kahramanlar olarak gösterilir. Eğitim ve öğretim adına en önemli sahne Hoca ve Venediklinin bir dönem Gebze'de yaşadıkları zamandır. Burada Hoca, köylülere gökyüzü, bilim hakkında bir şeyler anlatmaya ve onları eğitmeye çalışır. O gecenin sabahında kapılarının önünde bir koyun yüreği bulurlar. Bu işaretle köylüleri eğitmeye yönelik çalışmalardan vazgeçerler. Bu yönüyle Beyaz Kale, Sessiz Ev'e benzer. Orada da Dr. Selahattin ve köylüler çatışmıştır. Beyaz Kale'de geçen bu sahne, halk ile "aydın" arasındaki iletişim probleminde de işaret etmektedir. İletişimin tesis edilemediği durumlarda eğitim-öğretimden söz etmek de kolay olmayacaktır.

Kara Kitap romanında Rüya ve Galip'in okula gitmeden babaannelerinden okumayı öğrenmeleri, üniversitelerdeki öğrenci olayları, Celâl'in yazılarına tepki gösteren imam hatip liseliler, "kendi olmanın" güçlüğü, okuma eyleminin nasıl gerçekleşmesi gerektiği ve Hurufilik eğitim-öğretim ve unsurları bağlamında öne çıkan tespitlerdir.

Yeni Hayat, kimi yönleriyle Kara Kitap'ın devamı niteliğinde olan bir romandır. Roman, "saf okur"un okuma yolcuğu, otobüs yolculuğu ile başlar. Bu yolculuklarda 14 yıllık bir zaman diliminde Türkiye'nin pek çok yönüyle nasıl değiştiği ortaya konulur. Mühendislik öğrencisi Osman ile 80 darbesi sonrası üniversiteler okuyucuya sunulur. Romanın alt yapısında temelsiz ve artık kontrolden çıkmış, ülkenin en ücra köşelerine kadar erişen değişim vardır. Dolayısıyla artık hiçbir kimsenin kendi olmasının ve "Büyük Komplo"dan kaçmanın mümkün olmadığı söylenebilir.

Benim Adım Kırmızı'da nakkaşhane, buradaki usta-çırak ilişkisi, çırakların eğitimi sırasında maruz kaldıkları şiddet, eğitim ve öğretim bağlamında öne çıkan saptamalardır. Bununla birlikte modern Batı resmi ile nakkaşlık geleneğinin, romanda Erzurumiler olarak adlandırılan tarikatın çatışması romanda öne çıkan konulardandır.

Kar, Orhan Pamuk'un siyasi bir romanıdır. 28 Şubat sürecinde öğrencilerin başını açtıran eğitim enstitüleri, dönemin imam hatip liseleri, halkından kopuk ve tepedenci askeri tutum, romanda öne çıkan unsurlardır. Yerel seçimleri ve kadın intiharlarını anlamak için bölgeye gelen Ka'nın bakışıyla olaylar okurlara anlatılır. Öldürülen eğitim enstitüsü müdürü, yolların kar nedeniyle kapanması, bunu fırsat bilen askerin yönetimi bölgesel olarak ele alması yine dikkat çekici unsurlar olarak görülmektedir. Romanda, Yeni Hayat'la birlikte sık vurgulanan TV, diziler, bunların toplum yaşamına etkileri de eğitim-öğretim unsurları bağlamında ortaya çıkan tespitlerden sayılabilir.

Masumiyet Müzesi, Kemal'in Füsuna olan aşkının maddeleşmiş ve bu nesnelere taşınmış hâlini anlatır. Romanda üniversite sınavına hazırlanan genç ve güzel Füsun'a matematik dersi vermek önerisiyle Kemal, onu garsoniyerine davet eder. Bu andan itibaren uzun yıllar sürecek bir aşk başlar. Romanın bütününde üniversite sınavı, sınava hazırlık kursları gibi unsurların öne çıkarıldığı söylenebilir.

Kafamda Bir Tuhaflık, yazarın ilk romanının devamı niteliğindedir. 1950'lerden 2012'ye kadar İstanbul'daki değişimle birlikte Türkiye'deki değişim anlatılır. Yazar, bozacı Mevlut'la birlikte ve zaman zaman onun gözünden Osmanlı'dan bu zamana gelen boza geleneğini ve değişimi aktarır. Mevlut, babasıyla İstanbul'a yerleşir. Bir yandan ona yardım ederken bir yandan ortaokula devam eder. Ezbere dayalı eğitimin bu romanda da eğitim anlayışı olarak ele alındığı görülür. Padişah adları, padişahların hangi sırayla iktidar oldukları ve buna benzer çok şey ezberlettirilir. Okullarda temelden yoksun bir hamaset vardır. Mevlut da okulu bırakıp tamamıyla işportacı olarak çalışmaya başlar. Mevlut'la birlikte okur, değişimi görür. Bu değişim, İstanbul'u dönüştürmekte ve şehre "mezar taşları"na benzeten gökdelenler dikilmektedir.

Kırmızı Saçlı Kadın romanında esas kahraman Cem Çelik'tir. Cem'in babası onu ve eşini terk eden eski bir eczacıdır. Cem, Orhan Pamuk'un gerçek yaşamındaki gibi teyzesinde kalır. Dershaneye gidebilmek için para biriktirmek zorundadır. Böylece üniversite sınavlarına hazırlanacaktır. Cem, nihayetinde İTÜ Jeoloji Mühendisliğini okur. Zengin bir müteahhit olur. Ancak geçmişi peşini bırakmaz. Öykü Cem'in ölümü, oğlu Enver'in mahkûmiyeti ile sonlanır.

Veba Geceleri, Orhan Pamuk'un son romanıdır. Okuru arada bırakan bir kitaptır. Okur, tarihî bir roman mı okumaktadır, yoksa bir fantazyaya mı okumaktadır? Romanın hangi türde olduğunun ayırdımına varamaz. Çünkü romanda tarihî isimler geçtiği gibi Mingerya gibi hiç var olmamış bir ülke de geçer. Romanda Osmanlı prenslerinin ve prenseslerinin eğitimi üzerinde durulmaktadır. Aynı zamanda veba hastalığı karşısında Minger adasında yaşayan Müslüman halkın kaderciliği, buna karşın adanın yerli halkı Mingerlilerin bilinç düzeyi de eğitim-öğretim unsurlarından sayılabilir.

Pamuk'un romanlarında çoklukla dershaneler, başarılı olunamayan İngilizce ve matematik dersleri, bu derslerin hayattan kopuk oluşu, ezbere dayalı eğitim ve öğretim, öğretmenlerin modern pedagojiden uzak oluşu, insanların temelsiz ve gelenekten gelen sağcı ya da solcu oluşları, Doğu'nun değerlerinin görmezden gelinişi, onları unutmak için yine temelsiz Batılı değerlerin alınışı bu çalışmanın esas problemi bağlamında öne çıkan tespitlerdir. Bununla beraber Benim Adım Kırmızı ve Beyaz Kale gibi romanlarda ise şiddete dayalı bir biçimde usta-çırak ilişkisiyle gerçekleştirilen eğitim

ve öğretim öne çıkmıştır (Arslangörür, 2019). Ayrıca bu sonuçlardan hareketle Orhan Pamuk'un postmodern unsurları öne çıkan romanlarında ve tarihî romanlarında eğitim-öğretim ve unsurlarının daha az işlendiği söylenebilir.

Öte yandan Doğu-Batı üzerine; "Benim en değer verdiğim gerçek aydınlarımızda -Yahya Kemal'den Tanpınar'a, Oğuz Atay'dan Kemal Tahir'e, hatta yer yer Nâzım Hikmet'e-temel sorun, geçmiş kültürün terk edilmesi meselesidir. Bir yandan gözümüz Batı'nın harikalarıyla kamaşır, ama öte yandan da geçmiş kültürün güzelliklerinden ve kendi kişiliğimizden vazgeçemeyiz. Burada ne politikacılar, ne tarihçiler, ne gazeteciler, burada en çok hassas aydınlar, yazarlar, kültür üzerine içtenlikle düşünenler acı çeker. Ben, Batılılaşmacıyım bir anlamda: Çünkü eşitlik, modernliğin kimi görüntüleri, insan hakları, düşünce öz gürlüğü gibi Batı'dan gelen bazı değerlere inanıyorum... Önemli olan hangi medeniyetin neresini nasıl alacağımız formülü değil, medeniyet değişimleri karşısında acı çekmektir... Yerel kültürün yok olmasından ne kadar dertleniyorsam, ufkumuzu da Batı romanının buluşlarıyla o kadar açmalıyız diyorum. Edebiyat bu ikisini buluşturmalı. İnsanın kendi sesini duyması demek aslında iki değişik kaynaktan beslendiğini fark edip, aptalca birisini seçme telaşına düşmeden, bütün gücüyle iki kimliğe de, iki kaynağa da daha çok sarılarak bir yeni üçüncü sesi çıkartmaya çalışmasıdır." (Pamuk, 2013, s. 322-323) ifadelerini kullanan yazar, medeniyetler arası çatışmanın yarattığı acıları metinlerine konu edindiğini, bu medeniyet anlayışları dışında üçüncü bir yolun olabileceğini ve bu yolun da Türk medeniyetine özgü olan olması gerektiğini vurgular.

Bununla beraber Yıldız Ecevit'in Pamuk'un romancılığında esas olanın kurmaca olduğu, diğer şeylerin kurmacaya hizmet için orada kendine yer bulduğu yolundaki ifadeleri de dikkat çekicidir. "Önemli olan artık kurmacanın, yazının kendisidir Pamuk'ta. Yazarın, kurmaca metni oluşturmak için kullandığı tüm öğeler; tarih, felsefe, psikoloji, sosyoloji, din, mitoloji, özyaşamsal özlemler/anılar, vb. birinci planda onun yapıtının malzemeleridir yalnızca; bunların kendi özgül gerçeklikleri ikinci plana itilmiş, kimi yerde tümüyle ortadan kalkmıştır." (Ecevit, 2004, s. 34).

Kaynakça

- Alkan, A. S. (2021). *Kültür odaklı çeviri öğeleri bağlamında Orhan Pamuk'un 'Yeni Hayat' romanının Arapça çevirileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Arslangörür, Ö. (2019). *Orhan Pamuk'un romanlarında sosyal meseleler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.
- Başkut, C. F. (2006). *Buzlar çözülmeden*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Belge, M. (2012). *Edebiyat üstüne yazılar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bennett, A. & Royle, N. (2016). *Şu edebiyat denen şey, okumak, düşünmek, yazmak*. İstanbul: Notos Kitap.
- Bowen, G. A. (2009). Document Analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9 (2), 27-40.
- Cervantes (2019). *Don Quijote*. (Çev. Roza Hakmen). İstanbul: YKY.
- Cumhuriyet Gazetesi. 15.11.1994, s.12.
- Demiralp, O. (2018). *Orhan Bey ve kitapları*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- Ecevit, Y. (2004). *Orhan Pamuk'u okumak: Kafası karışmış okur ve modern roman*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Işıksalan, N. (2008). *Alımlama kuramı ışığında bir okuma denemesi: Orhan Pamuk'un Yeni Hayat romanının çözümlenmesi*. Ankara: Türkerler Ofset.
- Kemal, Y. (2007). *Binboğalar efsanesi*. İstanbul: YKY.
- Pamuk, O. (2003). *İstanbul: Hatırlar ve şehir*. İstanbul: YKY.
- Pamuk, O. (2006). *Yeni hayat*. (71. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, O. (2011). *Saf ve düşünceli romancı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, O. (2012). *Benim adım kırmızı*. (37. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, O. (2013). *Öteki renkler*. İstanbul: YKY.
- Pamuk, O. (2014). *Sessiz ev*. (2. Baskı). İstanbul: YKY.
- Pamuk, O. (2015). *Kafamda bir tuhaflık*. (3. Baskı). İstanbul: YKY.
- Pamuk, O. (2016). *Beyaz kale*. (6. Baskı). İstanbul: YKY.
- Pamuk, O. (2020). *Cevdet bey ve oğulları*. (11. Baskı). İstanbul: YKY.
- Pamuk, O. (2021). *Vebe geceleri*. İstanbul: YKY.
- Proust, M. (2015). *Edebiyat ve sanat yazıları*. İstanbul: YKY.
- Sungur, E. (2008). *Une etude comparative surla traduction en Français de Sessiz Ev d'Orhan Pamuk*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Tanpınar, A. (2008). *Huzur*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- <https://kygm.ktb.gov.tr/TR-36/turkiye-okuma-kulturu-haritasi-arastirmasi-sonuclari-ac.html>
(03.11.2021).

Not: Araştırma, yazarın romanlarının incelenip orada geçen eğitim-öğretim, öğrenci-öğretmen, okullar ifadesine dayalı bir doküman analizi ile yürütüldüğü için etik kurul iznine gerek yoktur.